

[2022] 9 एस. सी. आर

झाकीर अब्दुल मिराजकर

विरुद्ध

महाराष्ट्र राज्य आणि इतर

(फौजदारी अपील क्रमांक ११२५/२०२२)

२४ ऑगस्ट २०२२

[न्यायमूर्ती डॉ. धनंजय वाय. चंद्रचूड आणि न्यायमूर्ती सूर्या कांत]

महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम, १९९९ उपकलम २ (१) (एफ), ३ (१) (ii), ३ (२), ३ (४), ३ (५), १८, २३ आणि ४२७-दंड संहिता १८६० -एस. एस. १४३, १४७, १४९, ३९५, ३०७, ३५३, ३३२, १५५, १०९, ३२४, ३२३ आणि ४२७-महाराष्ट्र जुगार प्रतिबंध कायदा १८८७-कलम ४ आणि ५ महाराष्ट्र दारूबंदी अधिनियम १९४९ -कलम ६५ (ई)-मुंबई पोलिस कायदा १९५१-कलम ३७-कलम १८ मकोकाच्या तरतुदींचा अर्थ लावणे-फिर्यादीचे प्रकरण असे होते की अपीलकर्ते संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य आहेत जे 'मुंबई मटका' (जुगार अड्डा) आयोजित करून लोकांची फसवणूक करण्यासाठी पद्धतशीरपणे काम करतात-पोलिसांनी मटका अड्ड्यामधील एका व्यक्तीवर छापा टाकला-छापा टाकणाऱ्या टोळी सदस्यांपैकी एकाने केलेल्या तक्रारीच्या आधारे एफआयआर नोंदवला गेला पोलीस अधीक्षक) कलम १८ मकोका अंतर्गत आरोपीविरुद्ध सिद्ध केले जाऊ शकत नाही (कलम १८ (१) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे, अपिलात अपीलकर्त्याने असे म्हटले आहे कि, अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाने कलम १८ महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम मध्ये आरोपीविरुद्ध सिद्ध केले जाऊ शकत नाही, पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याने केलेली कबुलीजबाब खटल्यात स्वीकारली जाईल) आणि (२)

मकोका च्या तरतुदी वैधपणे लागू केल्या गेल्या नाहीत-असे मानले जाते:- (i) 'श्रेणी' ही अभिव्यक्ती एक वर्ग किंवा श्रेणी म्हणून समजली गेली पाहिजे ज्यामध्ये अनेक पदे समाविष्ट आहेत-पोलीस अधीक्षक , अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक आणि डी. सी. पी. हि पदे सर्व एकाच श्रेणीत येतात-(२) कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत मान्यता आदेश हा गुन्ह्याच्या संबंध आहे, गुन्हेगारासाठी नाही-जरी बेकायदेशीर जुगार हा संघटित गुन्हा नसला तरी तो आरोपीस संघटित गुन्ह्यासाठी प्रवृत्त करणारा मार्ग असू शकतो, त्यामुळे अपीलकर्त्यावर बेकायदेशीर जुगार करण्याच्या आरोपाखाली मकोका अंतर्गत दंडनीय काही गुन्ह्यांचा आरोप केला जाऊ शकतो-याव्यतिरिक्त, प्रत्येक आरोपीच्या संबंधात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्याची आवश्यकता नाही.

याचिका फेटाळत न्यायालयाने म्हटले:

१. या न्यायालयाचे असे मत आहे की 'श्रेणी' ही अभिव्यक्ती एक वर्ग किंवा श्रेणी म्हणून समजली गेली पाहिजे ज्यामध्ये अनेक पदे समाविष्ट आहेत. पोलीस अधीक्षक , अतिरिक्त विभागीय पद. पोलीस अधीक्षक आणि डी. सी. पी. हे सर्व समान पदावर येतात कारण ते समान कार्ये आणि अधिकार वापरतात आणि समान अधिकारक्षेत्रात काम करतात. एका विशिष्ट पदावरील प्रत्येक व्यक्ती समान ज्येष्ठतेची नसेल. एकाच दर्जाचे अधिकारी वेगवेगळ्या वर्षांपासून सेवेत असू शकतात. कधीकधी, ज्या पदावर त्यांची नियुक्ती केली जाते त्यावरही हे लागू होऊ शकते परंतु त्यांचे पद अबाधित राहते. एखाद्या विशिष्ट अधिकाऱ्याच्या वरिष्ठतेतील फरक हा त्यांच्या पदातील फरकाएवढा नसतो. अधिकाऱ्यांच्या गणवेशावरील चिन्ह, या प्रकरणात, त्यांचे ज्येष्ठत्व तसेच त्यांचे पद दर्शवते.

[परिच्छेद ६३] [१९७-एफ-जी]

२. कलम २३ (१) (अ) मकोका अंतर्गत मंजूरीच्या आदेशात सुरुवातीला प्रत्येक आरोपी व्यक्तीचे नाव सांगण्याची आवश्यकता नाही. अनेकदा, गुन्हा घडल्याची माहिती अभिलेखनवताना तपास अधिकाऱ्यांना मर्यादित माहिती उपलब्ध असते. सुरुवातीला नाव असलेल्या व्यक्तींव्यतिरिक्त इतर व्यक्तींचा सहभाग पोलिसांच्या तपासादरम्यान उघडकीस येऊ शकतो. खरे तर, एखादा गुन्हा झाला आहे की नाही हे ठरवणे आणि तसे असल्यास, गुन्हेगारांच्या ओळखीसह गुन्हाच्या तपशीलांवर प्रकाश टाकणे हा तपासाचा मूळ उद्देश आहे. हे प्रत्येक गुन्हाच्या बाबतीत खरे आहे, परंतु विशेषतः संघटित गुन्हाच्या बाबतीत खरे आहे, जेथे संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेटमध्ये वेगवेगळ्या क्षमतांमध्ये बेकायदेशीर कृत्यांमध्ये गुंतलेल्या अनेक व्यक्तींचा समावेश असू शकतो. कलम २३ (१) (अ) मकोका संघटित गुन्हेगारीच्या गुन्हाबद्दलची माहिती अभिलेखनविण्याबद्दल बोलते, गुन्हेगाराबद्दलची माहिती अभिलेखनविण्याबद्दल नाही. संघटित गुन्हेगारी टोळीने संघटित गुन्हा केल्याचे समाधान झाल्यावर सक्षम अधिकारी कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत माहिती अभिलेखनवू शकतात. [परिच्छेद ७२] [२०१-डी -जी]

३. बेकायदेशीर जुगार खेळण्याच्या आरोपामुळे कलम ३ (२) मकोकाच्या दंडात्मक तरतुदींचे आवाहन टिकणार नाही, असे अपीलकर्त्यांचे म्हणणे सोपे आहे. जरी जुगार हा स्वतःच एक संघटित गुन्हा नसला, तरी तो मार्ग असू शकतो ज्याद्वारे आरोपी संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन देत आहेत. अपीलकर्ते प्रत्यक्षात अशा प्रकारे संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन देत आहेत की नाही हा प्रश्न खटल्याच्या टप्प्यावर निश्चित केला जाईल. त्याचप्रमाणे, सध्याच्या प्रकरणात भारतीय दंड संहिते अंतर्गत गुन्हांना मकोका लागू होईल की नाही हा प्रश्न खटल्याच्या टप्प्यावर निश्चित केला जाईल आणि प्रत्येक खटल्याच्या तथ्यांवर आणि परिस्थितीवर अवलंबून असेल मागील दहा वर्षांत त्यांच्यापैकी

प्रत्येकाच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्यात आलेले नाही, असा युक्तिवाद अपीलकर्त्यांनी केला आहे. या निवेदनात संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करणे आवश्यक आहे आणि अशा टोळीचा सदस्य असल्याचा आरोप असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीच्या संदर्भात नाही, असा कायदा आहे. इतर न्यायालयांनीही असे म्हटले आहे की, ज्या व्यक्तींवर संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य असल्याचा आरोप आहे, त्यांच्यावर वैयक्तिकरित्या एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्याची आवश्यकता नाही. त्याऐवजी, संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या संदर्भात आरोपपत्रे कलम २ (१) (डी) मधील अट पूर्ण करण्यासाठी पुरेशी आहेत. [परिच्छेद ७७, ७९] [२०४-ई-एफ, एच; २०५-ए, जी-एच]

महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध केशव भाऊराव मलिक, फौजदारी अपील क्रमांक ८३५/१९७४; कर्तार सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य (१९९४) ३ एस. सी. सी. ५६९: [१९९४] २ एस. सी. आर. ३७५; राजस्थान राज्य विरुद्ध अजित सिंग, (२००८) १ एस. सी. सी. ६०१: [२००७] ११ एस. सी. आर. २५१; महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध कमल अहमद (२०१३) १२ एस. सी. सी. १७: [२०१३] ५ एस. सी. आर. १२८; वाय. अकूब अब्दुल रझाक मेमन विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, (२०१३) १३ एस. सी. सी. १: [२०१३] १५ एस. सी. आर. १; रणजित सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य (२००२) ८ एस. सी. सी. ७३: [२००२] २ पुरवणी. एस. सी. आर. २४७; सुप्रीम कोर्ट अँडव्होकेट्स-ऑन-रेकॉर्ड असोसिएशन विरुद्ध युनियन ऑफ इंडिया (१९९३) ४ एस. सी. सी. ४४१: [१९९३] २ पूरक. एस. सी. आर. ६५९; न्यादर सिंग विरुद्ध भारतीय संघ (१९८८) ४ एस. सी. सी. १७०: [१९८८] २ सप्लीमेंट. एस. सी. आर. ५४६; महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध ललित सोमदत्त नागपाल (२००७) ४ एस. सी. सी. १७१: [२००७] २ एस. सी. आर. ४७३; विनोद जी. असरानी विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, (२००७) ३ एस. सी. सी. ६३३: [२००७] २ एस. सी. आर. १०२३; कविता लंकेश विरुद्ध झाकीर अब्दुल मिराजकर विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य ए

१५३ कर्नाटक राज्य २०२१ एस. सी. सी. ऑनलाइन एस. सी. ९५६; गोविंद सखाराम उभे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, २००९ एस. सी. सी. ऑनलाइन बॉम्ब ७७० -संदर्भित.

राज्य पोलीस निरीक्षक विशाखापट्टणम विरुद्ध सूर्य शंकरम करी (२००६) ७ एस. सी. सी. १७२: [२००६] ५ पूरक. एस. सी. आर. २२९; मध्य प्रदेश राज्य विरुद्ध चुन्नी लाल (२००९) १२ एस. सी. सी. ६४९: [२००९] ६ एस. सी. आर. १४५; मध्य प्रदेश राज्य विरुद्ध बब्बू राठोड (२०२०) २ एस. सी. सी. ५७७:२०२० (१) जे. टी. २४३; पंजाब राज्य विरुद्ध हरदियाल सिंग, (२००९) १५ एस. सी. सी. १०६: [२००९] ८ एस. सी. आर. ५५९-लागू होणार नाही.

निर्णय विधी संदर्भ

[१९९४] २ एस. सी. आर. ३७५ चा	संदर्भ	परिच्छेद ३८
[२००७] ११ एस. सी. आर. २५१ चा	संदर्भ	परिच्छेद ४०
[२०१३] ५ एस. सी. आर. १२८ चा	संदर्भ	परिच्छेद ४१
[२०१३] १५ एस. सी. आर. १ चा	संदर्भ	परिच्छेद ४१
[२००२] २ पूरक. एस. सी. आर. २४७ चा	संदर्भ	परिच्छेद ४१
[१९९३] २ मध्ये देण्यात आला आहे. एस. सी. आर. ६५९ चा		परिच्छेद ४७
[१९८८] २ मध्ये उल्लेख आहे. एस. सी. आर. ५४६ चा	संदर्भ	परिच्छेद ६२
[२००६] ५ पूरक असा आहे. एस. सी. आर. २२९ लागू न होणारे		परिच्छेद ६६
[२००९] ६ एस. सी. आर. १४५ लागू न होणारे		परिच्छेद ६७
[२००९] ८ एस. सी. आर. ५५९ लागू न होणारे		परिच्छेद ६८

फौजदारी अपील अधिकार क्षेत्र - फौजदारी अपील क्रमांक - ११२५/२०२२

रिट याचिका क्रमांक ३४१८/२०१९ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २१.०४.२०२० च्या निकाल आणि आदेशावरून.

फौजदारी अपील क्रमांक ११२७, ११२६, ११२९, ११२८ आणि ११३०/२०२२

अपीलकर्त्यासाठी चे वकील अमित देसाई, आबाद पोंडा, सिद्धार्थ लुथरा, प्रदीप राय, वरिष्ठ अॅड. संदीप सुधाकर देशमुख, साजिद इम्तियाज महत, इर्शाद मलिक, सुश्री बन्सुरी स्वराज, सिद्धेश कोतवाल, सुश्री आना उपाध्याय, कु. मन्या हसिजा, आकाश सिंग, निहार धर्माधिकारी, अक्षत कुमार, शीझान हास्मी, निर्मेश दुबे, कुणाल वर्मा. युगंधरा पवार झा, स्वप्नील वाघ, अश्विन नायर, कु. लावण्य धवन, शीझान हाशमी, कुमार कश्यप, रितिक गुप्ता, कुणाल वर्मा, आत्माराम एन.एस. नाडकर्णी, कुणाल वर्मा, सौ. युगंधरा पवार झा, साल्वाडोर संतोष रेबेलो, अश्विन कुमार, स्वप्नील नाडकर्णी, , कु. लावण्या धवन, कु. दीप्ती आर्या, आदिराज बाली, रितिक गुप्ता, कु. राजश्री राय, आनंद मिश्रा, अमरेंद्र कुमार सिंग, विनय राय, मोहनीस निर्वान, कु. रितिका गौर, शशांक राय, श्रीप्रकाश सिन्हा, राकेश मिश्रा, सुश्री मोहुआ सिन्हा, नवलेंद्र कुमार, ऋषभ गुप्ता, शेखर कुमार. राजा ठाकरे, वरिष्ठ अधिवक्ता, राहुल चिटनीस, सचिन पाटील, आदित्य ए. पांडे, जिओ जोसेफ, श्वेता शेपाल, आकाश कावडे, प्रतिवादींसाठी अधिवक्ता.

न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती डॉ. धनंजय वाय. चंद्रचूड यांनी दिला.

घटक

अ. तथ्ये. -----३ *

ब. मुद्दे. -----८ *

क. निवेदने -----९ *

ड. विश्लेषण. -----१८*

i. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा १९९९ चा आढावा. -----१८ *

ii. पोलीस अधिकाऱ्यासमोर दिलेला कबुलीजबाब "पोलीस अधीक्षकांच्या श्रेणीपेक्षा कमी नाही"----- २२ *

iii.मकोका च्या आवाहनासाठी अटी६५ *

अ. तथ्ये

१. फिर्यादी पक्षाने असा आरोप केला आहे की अपीलकर्ते हे संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य आहेत, जे 'मुंबई मटका' आयोजित करून जनतेची फसवणूक करण्यासाठी पद्धतशीर कारवायांमध्ये गुंतलेले आहेत. 'मटका' ह्या शब्दाचा अर्थ सोप्या शब्दात समजावून सांगण्यासाठी, ज्यांना जुगार खेळायचा आहे ते संख्या/पत्ते खेळण्यावर पैज लावतात. घटनाचक्राच्या शेवटी, संख्या/पत्ते खेळण्याच्या यादृच्छिक बरोबरीच्या आधारे निकाल जाहीर केले जातात आणि जे जिंकणारे अंक/पत्ते खेळण्याचा योग्य अंदाज लावतात ते जिंकतात तर इतर हरतात. यादृच्छिक बरोबरीच्या आधारावर विजयी अंक घोषित करण्याऐवजी, मुंबई मटकाच्या आयोजकांवर आरोप आहेत कि सर्वात कमी पैज कोणत्या क्रमांकावर लावली आहे हे ओळखणे आणि तो विजयी अंक

असल्याचे घोषित करणे आणि भरणा कमीत कमी आहे आणि नफा शक्य तितका मोठा आहे हे सुनिश्चित करण्यासाठी हे कथितपणे केले जात आहे.

२. सलीम मुल्ला हा सट्टेबाज असल्याचा आरोप आहे जो मुंबई मटका साठी सट्टेबाजी स्वीकारतो. मुंबई मटकाच्या माध्यमातून त्याला मिळालेले पैसा तो राकेश अग्रवाल आणि मनीष अग्रवाल यांच्याकडे हस्तांतरित करेल, असा फिर्यादीचा खटला आहे, जर त्याला असे वाटले की त्याने सर्वाधिक सट्टेबाजी स्वीकारलेली संख्या जिंकणारी संख्या म्हणून घोषित झाल्यास तो परतफेड करू शकणार नाही. राकेश अग्रवाल आणि मनीष अग्रवाल कथितपणे जोखीम स्वीकारतील आणि जर तो विशिष्ट क्रमांक खरोखरच विजयी क्रमांक घोषित केला गेला तर जुगार्यांना पैसा देण्याचे दायित्व पार पाडतील. पुढे, ते सलीम मुल्लाकडून मिळालेले पैसा विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ३७२२/२०२० मधील अपीलकर्ता सम्राट कोराने आणि विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ३२१३/२०२० मधील अपीलकर्ता झाकीर मिराजकर यांच्याकडे कथितपणे हस्तांतरित करतील. विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ३६२९/२०२० मधील अपीलकर्ता शरद कोरानेसह नंतरचे दोघे जोखीम स्वीकारतील आणि विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ३९१५/२०२० मधील अपीलकर्ता विरल सावला आणि विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ४१७०/२०२० मधील अपीलकर्ता जायेश सावला यांना पुन्हा एकदा पैसा हस्तांतरित करतील. अशा प्रकारे याचिकाकर्ते आणि इतर अनेक जण संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य आहेत, ज्यांचा मुख्य सूत्रधार सलीम मुल्ला आहे, असा आरोप आहे. एस. एल. पी. (फौजदारी) क्रमांक ३९४३/२०२० मधील अपीलकर्ता प्रकाश सावला, त्याचा मुलगा विरल सावला आणि त्याचा भाऊ जायेश सावला हे मुंबई मटकाचे मुख्य आयोजक असल्याचा आरोप आहे. अखेरीस, एस. एल. पी. (फौजदारी) क्रमांक ६०३४/२०२२ मधील अपीलकर्ता राजेंद्र दवेवर सलीम मुल्ला आणि सावला कुटुंबाला विविध गुंडांना संरक्षणाचे पैसा वाटून आणि बेकायदेशीर

जुगार व्यवसायाच्या उत्पन्नातून मालमत्ता खरेदी करून मदत केल्याचा आरोप आहे. फिर्यादीनुसार, मटका व्यवसायातून मिळणारी रक्कम गुन्हेगारी टोळ्या आणि अंडरवर्ल्ड डॉनना आर्थिक मदत करण्यासाठी वापरली जाते.

३. ८ एप्रिल २०१९ रोजी, सहाय्यक एसपी, कोल्हापूर आणि पोलिस कर्मचाऱ्यांच्या पथकाने सलीम मुल्लाच्या नियंत्रणाखाली असलेल्या जुगाराच्या अड्ड्यावर (बोलक्या भाषेत 'मटका' अड्डा म्हणून ओळखले जाते) छापा टाकला. सलीम मुल्ला यांची पत्नी शमा मुल्ला आणि इतर काही जणांनी जुगार अड्ड्यावर पंचनामा करत असताना पोलिस पथकावर हल्ला केल्याचे फिर्यादीचे म्हणणे आहे.

४. भारतीय दंड संहिता १८६० च्या कलम १४३, १४७, १४९, ३९५, ३०७, ३५३, ३३२, १५५, १०९, ३२४, ३२३ आणि ४२७, महाराष्ट्र दारूबंदी अधिनियम १८८७ च्या १("आयपीसी") कलम ४ आणि ५, महाराष्ट्र निषेध कायदा १९४९ च्या २("जुगार कायदा ") कलम ६५ (ई) आणि मुंबई पोलीस कायदा १९५१ च्या कलम ३७ आणि १३५ अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यांसाठी २०१९ चा एफ. आय. आर. १३६ छापा टाकणाऱ्या पक्षाच्या एका सदस्याने केलेल्या तक्रारीच्या आधारे पीएस राजारामपुरी पोलीस स्टेशन, कोल्हापूर येथे नोंदवण्यात आला. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम १९९९ च्या कलम २ (१) (एफ) मध्ये परिभाषित केल्यानुसार, आरोपी सलीम मुल्ला यांच्या नेतृत्वाखालील संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य होते, असे तपास अधिकाऱ्याचे मत होते. ३("मकोका ") परिणामी तिने कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत सक्षम प्राधिकरणाकडे मकोका अंतर्गत दंडनीय गुन्हे दाखल करण्याची मागणी करणारा प्रस्ताव सादर केला. सक्षम प्राधिकरणाने १० एप्रिल २०१९ रोजी प्रस्तावाला मान्यता दिली आणि एफआयआरमध्ये कलम ३ (१) (ii), ३ (२), ३ (४) आणि ३ (५) मकोका जोडण्यात आले. तपासादरम्यान, अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक ४(" अतिरिक्त. एसपी ") यांनी अपीलकर्त्यासह

अनेक आरोपींनी दिलेल्या कबुलीजबाबांची नोंद केली. कलम १६१ दंड प्रक्रिया संहिता १९७३ ५(" सी. आर. पी. सी ") अंतर्गत विविध व्यक्तींचे जबाबही नोंदवण्यात आले.

५. ४ ऑक्टोबर २०१९ रोजी, सक्षम प्राधिकरणाने मकोका अंतर्गत गुन्हांसाठी अपीलकर्त्यावर (इतरांसमवेत) खटला चालवण्यास मंजुरी दिली. तपास पूर्ण झाल्यानंतर तापसिक अधिकाऱ्याने ५ ऑक्टोबर २०१९ रोजी कलम १७३ सी. आर. पी. सी. अंतर्गत आरोपपत्र/अंतिम अहवाल सादर केला. भारतीय दंड संहितेच्या कलम १०९,१२० (बी), १४३,१४७,१४९,१५५,३३२,३५३,३०७,३९५,४२७ आणि ४२०, अनियमित ठेवी योजनांवर बंदी कायदा २०१९ चे कलम २१ (२), २१ (३) आणि २३, जुगार कायद्याचे कलम ४ आणि ५, महाराष्ट्र निषेध कायदा १९४९ चे कलम ६५ (ई), मुंबई पोलीस कायदा १९५१ चे कलम ३७ आणि १३५, आणि मकोकाच्या कलम ३ (१) (ii), ३ (२), ३ (४) आणि ३ (५) च्या संदर्भात आरोपपत्र दाखल करण्यात आले होते.

६. एफ. आय. आर. नोंदवल्यानंतर काही अपीलकर्ते तसेच इतर आरोपींना वेगवेगळ्या ठिकाणी अटक करण्यात आली. त्यापैकी दोन (सम्राट कोराने आणि प्रकाश सावला) फरार आहेत. विशेष विनंती याचिका (फौजदारी) क्रमांक ३२१३,२०२०/२०२०चा ३७२२,२०२० चा ३६२९,२०२० चा ३९१५,२०२० चा ३९४३ आणि २०२० चा ४१७० मधील याचिकाकर्त्यांनी एफआयआर रद्द करण्यासाठी मुंबई उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल केल्या. २१ एप्रिल २०२० रोजी दिलेल्या निर्णयाद्वारे मुंबई उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने खालील कारणांमुळे याचिका फेटाळल्या:

अ. जरी जुगार हा स्वतःच संघटित गुन्हा नसला तरी, संघटित गुन्हेगारी टोळी बेकायदेशीर क्रियाकलापांमधून मिळणाऱ्या नफ्याचा वापर कंत्राटी हत्या, अपहरण आणि दरोडे यासारख्या इतर बेकायदेशीर कृत्यांसाठी करू शकते.

जुगार आस्थापनेवर छापा टाकताना राज्याला संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या अस्तित्वाची जाणीव झाल्यास, ते मकोकाचा अवलंब करू शकते आणि तपास करू शकते;

ब. मकोका केवळ संघटित गुन्हात गुंतलेल्या व्यक्तींनाच नव्हे तर संघटित गुन्हेगारी टोळी सदस्य आणि संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन देणाऱ्यांनाही शिक्षा करते. अपीलकर्त्यांनी सलीम मुल्लाला त्याने घेतलेल्या अत्यधिक जोखमीच्या आकस्मिक परिस्थितीत राहण्याची सोय करून मदत केल्याचा आरोप आहे. अशी मदत मकोका च्या तरतुदींना लागू करण्यासाठी पुरेशी आहे;

क. काही अपीलकर्ते फरार आहेत आणि योग्य तपासासाठी त्यांची चौकशी आवश्यक आहे.

ड. जर काही व्यक्ती संघटित गुन्हेगारीत सहभागी असल्याचे आढळून आले आणि कलम २३ (१) (अ) मकोका अंतर्गत माहिती नोंदवण्यास मान्यता देणाऱ्या आदेशात त्यांची नावे नमूद केली गेली नाहीत, तरीही कलम २३ (२) मकोका अंतर्गत मंजूरी मिळाल्यानंतर त्यांच्यावर कारवाई केली जाऊ शकते.

ई. अतिरिक्त आयुक्तांनी नोंदवलेली कबुलीजबाब. पोलीस अधीक्षक स्वीकारार्ह आहेत कारण ऍडल. १९५९ च्या मुंबई पोलीस नियमावलीच्या कलम २५ (२) नुसार अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे पोलीस अधीक्षकांप्रमाणेच ६(पोलीस अधीक्षक) व्या क्रमांकावर आहेत. ७("पोलिस नियमावली ").

उच्च न्यायालयाच्या निर्णयामुळे नाराज झालेल्या अपीलकर्त्यांनी संविधानाच्या अनुच्छेद १३६ अंतर्गत या न्यायालयाच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर केला. ११ ऑगस्ट २०२१ रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशाच्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी राजेंद्र दवे यांनी २०२२ चा विशेष विनंती याचिका(फौजदारी) क्रमांक ६०३४ दाखल केला, ज्याने खालील कारणांमुळे त्याच एफ. आय. आर. च्या संदर्भात जामीन नाकारला.

अ. प्रथमदर्शनी, कथित गुन्हांमध्ये सहभाग दर्शविण्यासाठी पुरेसे पुरावे आहेत;

ब. आरोपपत्रात संघटित गुन्हेगारी टोळी सक्रिय सदस्यत्व दर्शविण्यासाठी पुरेशी सामग्री दर्शविली आहे.

क. कलम २१ (४) मकोका मध्ये समाविष्ट असलेल्या निर्बंधांच्या प्रकाशात जामीन मंजूर करण्यासाठी खटला दाखल केला जात नाही.

ब. समस्या

7. अपीलकर्त्यांच्या वतीने मागणी केलेल्या निवेदनाच्या आधारे, निर्धारणासाठी दोन प्रश्न उद्भवतात:

अ. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाने नोंदवलेली कबुलीजबाब. कलम १८ मकोका अंतर्गत पोलीस अधीक्षक आरोपीच्या विरोधात असल्याचे सिद्ध केले जाऊ शकते; का ?

ब. मकोका च्या तरतुदी वैधपणे लागू केल्या गेल्या आहेत का ?

८. खटल्यांच्या गटामध्ये समान मुद्दे उद्भवत असल्याने, अपीलांची सुनावणी एकत्रितपणे केली गेली आहे.

क. निवेदने

९. श्री. अमित देसाई, श्री. सिद्धार्थ लुथरा, श्री. आबाद पोंडा, श्री. व्ही. गिरी, श्री. प्रदीप राय आणि श्री. ए. एन. एस. नाडकर्णी, वरिष्ठ अधिवक्ते यांनी अपीलकर्त्यांच्या वतीने युक्तिवाद केला. युक्तिवादांचे नेतृत्व करणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. अमित देसाई (श्री. आबाद पोंडा यांचे समर्थन असलेले) यांनी विशेषतः सांगितले की ते ज्या प्रकरणांमध्ये युक्तिवाद करत आहेत त्यातील आव्हान हे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांच्या कबुलीजबाब नोंदवण्याबाबत. कलम १८ चा निर्णय लक्षात घेऊन पोलीस अधीक्षक कबुलीजबाब नोंदवेल. श्री. देसाई यांनी सादर केले की याचिकेतील वैयक्तिक तथ्ये या कार्यवाहीत पुढे आणली जात नाहीत कारण अपीलकर्ते नियमित जामिनासाठी अर्ज करताना योग्य टप्प्यावर त्यांच्या उपाययोजनांचे पालन करतील.

१०. त्यांचे निवेदन असे होते:

अ. मकोका मध्ये अनेक वैधानिक सुरक्षा उपाय लागू करण्यात आले आहेत, ज्यात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:

- i. आरोपींविरुद्ध त्यांच्या कबुलीजबाबाचा वापर केला जाईल अशी माहिती देणे;
- ii. लेखी विधानाचे प्रमाणीकरण;
- iii. कोणतीही छेडछाड होणार नाही याची खात्री करण्यासाठी मुख्य महानगर दंडाधिकारी / मुख्य न्याय दंडाधिकारी कडे निवेदन पाठवणे आणि दखल घेऊन निवेदन न्यायालयात पाठवणे आवश्यक आहे; आणि
- iv. ज्या मुख्य महानगर दंडाधिकारी / मुख्य न्याय दंडाधिकारी ला एकतर तक्रार नोंदवावी लागते किंवा तक्रार नसावी लागते त्या मुख्य महानगर दंडाधिकारी / मुख्य न्याय दंडाधिकारी कडे सादर करण्याचा आदेश.

कोठडीत असताना पोलीस अधिकाऱ्याकडे निवेदन देणाऱ्या आरोपीचे संरक्षण सुनिश्चित करण्यासाठी हे वैधानिक संरक्षण हे घटनेच्या अनुच्छेद 21 चे एक पैलू आहेत. संघटित गुन्हेगारी टोळीचा समावेश असलेल्या गंभीर गुन्ह्याची निष्पक्ष सुनावणी सुनिश्चित करणे हा त्यांचा उद्देश आहे.

ब. कलम २५ ची सुरुवात इतर कायदांमध्ये काहीही विसंगत असूनही, मकोका ला अधिपत्याखालील प्रभाव प्रदान करणाऱ्या अबाधित तरतुदीपासून होते. उच्च न्यायालयाने त्याला अतिरिक्त दंडाधिकारी ठरवण्यात चूक केली आहे. पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५ (२) वर अवलंबून राहून, पोलीस अधीक्षक ला मकोका अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्याचा अधिकार आहे. शिवाय, पोलीस नियमावली हा प्रशासकीय परिपत्रकांचा एक संग्रह आहे आणि तो मकोकाच्या कलम १८ मधील वैधानिक तरतुदींना मागे टाकू शकत नाही, ज्यामध्ये पोलीस

अधीक्षक पदाखालील कोणताही पोलीस अधिकारी कबुलीजबाब नोंदवू शकत नाही असा आदेश देण्यात आला आहे.

क. कलम १८ मकोका , ज्यामध्ये असे नमूद केले आहे की "पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याशी" केलेली कबुलीजबाब पुराव्यामध्ये स्वीकारार्ह आहे, हा भारतीय पुरावा कायदा १८७२ च्या कलम २५ मधील सामान्य नियमाला अपवाद आहे आणि त्याचा काटेकोरपणे अर्थ लावला गेला पाहिजे. एक अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हा पोलीस अधीक्षक च्या दर्जाचा नाही कारण:

i. मुंबई पोलीस कायदा १९५१ च्या कलम ८ मध्ये अशी तरतूद आहे की राज्य सरकार "अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाला, अधीक्षकाद्वारे वापरण्यात येणारे किंवा पार पाडण्यात येणारे सर्व किंवा कोणतेही अधिकार, कार्ये किंवा कर्तव्ये वापरण्याचा आणि पार पाडण्याचा अधिकार देऊ शकते". त्यामुळे अतिरिक्त अधिकाऱ्याकडे सत्ता निहित आहे. पोलीस अधीक्षक ही स्वाभाविक नाही, परंतु ती राज्य सरकारने बहाल केली पाहिजे. महाराष्ट्र राज्याने अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांना पोलीस अधीक्षकांचे अधिकार वापरण्यास दिलेले नाही.

ii) पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) मध्ये असे सूचित केले आहे की अतिरिक्त. पोलीस अधीक्षक "अशी कर्तव्ये पार पाडतात आणि राज्य सरकारने त्यांना नियुक्त केलेल्या अधीक्षकांच्या अधिकारांचा वापर करतात". निदेश पुस्तिका हे ओळखते की अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे पोलीस अधीक्षकाच्या दर्जाचे नाहीत. कायद्याच्या कल्पनेत ते एकाच श्रेणीचे होतात. महाराष्ट्र राज्याने महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा अंतर्गत कबुलीजबाब अभिलेखनवण्याचा अधिकार अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक यांना सोपवण्याची अधिसूचना जारी केलेली नाही.

iii) जरी अशा अधिसूचना अस्तित्वात होत्या किंवा जारी करायच्या होत्या, तरी त्या कलम २५ महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्याच्या विरुद्ध असतील, जी एक प्रमुख तरतूद आहे.

iv) अतिरिक्त पोलिस अधीक्षक चा गणवेशावरील अधिकार चिन्ह हे पोलिस अधीक्षक च्या गणवेशावरील चिन्हापेक्षा वेगळे असते , जे दर्शविते की त्यांची श्रेणी समान नाही.

v). केंद्र सरकारने तयार केलेला आदर्श पोलीस कायदा 2006 हा राज्यांनी अनुसरण्यासाठी एक मापदंड म्हणून काम करतो. आदर्श पोलीस कायदार००६च्या खंड ३२ मध्ये असे नमूद केले आहे की पोलीस अधीक्षकाच्या समतुल्य दर्जाचा समादेशक अधिकारी प्रत्येक सशस्त्र पोलीस बटालियनचा प्रमुख असेल. समादेशक अधिकारी याला अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांच्या समतुल्य दर्जाचा उप समादेशक अधिकारी मदत करेल. अशारितीने पोलिस अधीक्षक आणि अतिरिक्त पोलिस अधीक्षक यांच्यातील फरक हा ओळखला जाईल पी. सिक्कीम आणि हिमाचल प्रदेशातील पोलीस कायद्यांमध्ये अशाच तरतुदी आहेत.

ड) हे कायद्याचे सुस्थापित तत्त्व आहे की जेथे कायद्याने प्रक्रिया निश्चित केली आहे, तेथे त्याचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्या मध्ये, विधिमंडळाने गंभीर गुन्ह्याचा योग्य तपास करण्याची मागणी करण्याचा हेतू उघड केला आहे आणि त्याच वेळी आरोपींप्रती निष्पक्षता राखली आहे.

इ)सांगली जिल्ह्यात पोलीस अधीक्षक हे पद खरे तर उपलब्ध होते आणि त्यामुळे कबुलीजबाब नोंदवण्यासाठी अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक दर्जाच्या अधिकाऱ्यांची निवड करण्याचे कोणतेही कारण नव्हते.

फ). हे कायद्याचे सुस्थापित तत्त्व आहे की जेथे कायद्याने प्रक्रिया निश्चित केली आहे, तेथे त्याचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे. मकोका मध्ये, विधिमंडळाने गंभीर गुन्ह्याची योग्य चौकशी करण्याची मागणी करण्याचा हेतू उघड केला आहे आणि त्याच वेळी आरोपींप्रती निष्पक्षता राखली आहे.

भ). महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्यातील कलम १८ यामागील कायदेशीर हेतू आरोपींचा छळ रोखणे हा आहे. ही तरतूद अनिवार्य आहे आणि

तिचा काटेकोरपणे अर्थ लावला गेला पाहिजे. तपासादरम्यान वरिष्ठ, अनुभवी अधिकारी चौकशीच्या अयोग्य पद्धतींमध्ये गुंतलेले नसतील असा कायदेशीर अंदाज आहे. पोलिसांच्या अधिकारांचा लक्षणीय गैरवापर होत आहे आणि त्यामुळे महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्यातील कलम 18 ची व्याप्ती वाढवताना सावधगिरी बाळगण्याची गरज आहे. कबुलीजबाब अभिलेखन हे तपासाच्या सामान्य अधिकाराचा वापर करण्यापेक्षा वेगळे आहे. कबुलीजबाब अभिलेखन हा मंत्रिस्तरीय कायदा नाही-महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम अंतर्गत अभिलेखनवलेला कबुलीजबाब हा ठोस पुरावा आहे आणि तो विधानकर्त्याच्या विरोधात वापरला जाऊ शकतो. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमामध्ये कलम २१(४)ध्ये जामिनासाठी कठोर तरतुदी समाविष्ट आहेत;

म) महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमातील कलम २३ (२) अंतर्गत मंजूरीचे केवळ अस्तित्व हे कलम २३(१) महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमांतर्गत प्रक्रियेचे पालन करण्यातील दोष दूर करत नाही, कारण ते गैर-अस्तित्व आहे आणि बुद्धीचा वापर न केल्याने ग्रस्त आहे.

य) जुगार हा मुलतः संघटित गुन्हा नाही. जुगार हा जास्तीत जास्त २ वर्षांच्या शिक्षेस पात्र आहे आणि त्यामुळे तो महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमाच्या कक्षेत येत नाही(ज्यासाठी ३वर्षे किंवा त्याहून अधिक कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारा गुन्हा करणे आवश्यक आहे). भारतीय दंड संहिते अंतर्गत होणारे गुन्हे महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमाच्या कलम २(डी) च्या कक्षेत येत नाहीत आणि ते सतत बेकायदेशीर कृत्य ठरत नाहीत. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा चा चुकीने वापर केला गेला आहे; सामान्य गुन्हांसाठी महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्याचा वापर करण्यास परवानगी नाही.

र). महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण नियम १९९९ ९ च्या नियम ३ (४)मध्ये असे नमूद केले आहे की कबुलीजबाब अभिलेखनवणाऱ्या पोलीस अधिकाऱ्याने आरोपींना कबुलीजबाब देण्याच्या त्यांच्या निर्णयाचा पुनर्विचार करण्यासाठी

किमान किमान २४ तासांची मुदत महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्याच्या ९ व्या नियमांनुसार द्यावी. सध्याच्या प्रकरणात या नियमाचे पालन केले गेले नाही.

ल) .महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा लागू करताना विधिमंडळाला विविध पदांमधील फरकाची जाणीव होती. कलम २३ (१) (ब) मध्ये पोलीस उप अधीक्षक यांचा उल्लेख आहे. कलम १४(१०) आणि २३ (२) मध्ये अतिरिक्त पोलीस महासंचालकांचा उल्लेख आहे. याउलट, महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम १८ मध्ये पोलीस उप अधीक्षक किंवा अतिरिक्त पोलीसअधीक्षक यांचा उल्लेख नाही. जर विधिमंडळाचा उप पोलीस अधीक्षक आणि अतिरिक्त पोलीसअधीक्षक यांना महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम १८ च्या कक्षेत समावेश करण्याचा हेतू असेल तर तसे स्पष्टपणे केले असते. पोलीसअधीक्षक यांना महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम १८ च्या कक्षेत समावेश करण्याचा हेतू असेल तर तसे स्पष्टपणे केले असते.

११ . वरील निवेदना व्यतिरिक्त, ज्येष्ठ वकील सिद्धार्थ लुथरा यांनी शरद कोराने, प्रकाश सावला, जयेश सावला, सुरेश सावंत आणि मेघराज कंबर यांच्या संदर्भात खालीलनिवेदन केले:

अ. प्रथम खबरीअहवाल किंवा मंजूरी आदेशात त्यांची नावे नाहीत; आणि

ब. त्यांचा आणि संबंधित टोळीच्या कार्यात कोणताही संबंध नाही;

क. सर्व कबुलीजबाब एक वगळता पोलीस अधीक्षक दर्जाच्या अधिकाऱ्याद्वारे नव्हे तर अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक द्वारे नोंदवले जातात. सुरेश सावंत यांच्याविरुद्ध कोणतीही कबुलीजबाब नसल्याचेही विद्वान वकिलांनी सांगितले.

१२. ज्येष्ठ विद्वान वकील ए. एन. एस. नाडकर्णी यांनी, त्यांच्याविरुद्ध आरोपपत्र दाखल करण्याबाबत विरल सावला यांचे नाव नाही, असा आग्रह केला. श्री. प्रदीप राय यांनी सादर केले की सम्राट कोराने यांचे नाव मंजूरीच्या आदेशात प्रथमच घेण्यात आले होते आणि त्यांच्या कथित

जुगार क्रियाकलापांच्या संबंध नोंदवलेल्या ५ पैकी ३ प्रथम खबरीअहवाल मध्ये त्यांची निर्दोष मुक्तता करण्यात आली होती.

१३. श्री प्रकाश सिन्हा ,राजेंद्र दवे म्हणजेच जामीन नाकारण्यात आलेल्या याचिकाकर्त्याच्या वतीने हजर झाले. प्रथम खबरीअहवाल मध्ये किंवा कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत मंजुरी देणाऱ्या आदेशात आपल्या अशिलाचे नाव नमूद केलेले नाही, असे त्यांनी सांगितले. त्याने असा युक्तिवादही केला की त्यांचा अशील मागील ३ वर्षांपासून कोठडीत आहे आणि जामिनावर सुटण्यास पात्र आहे.

१४. याचिकाकर्त्याच्या वतीने दाखल केलेल्या निवेदनांना महाराष्ट्र राज्याने विरोध केला आहे. विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. राजा ठाकरे यांनी खालील निवेदने दिली:

अ.महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम १८ पदानुसार कबुलीजबाब नोंदवण्याचा अधिकार प्रदान करते आणि त्यामुळे राज्य सरकारकडून स्वतंत्र अधिकृततेची आवश्यकता नाही. कलम २५ मध्ये अधिस्वीकृतीची तरतूद आहे आणि महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदया ला इतर कोणत्याही कायद्यांतर्गत स्वतंत्र अधिकृततेची आवश्यकता नाही.

ब. अतिरिक्त.पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस अधीक्षक समान श्रेणीचे आहेत कारण:

i) बदली झाल्यावर पोलीस अधीक्षक ,अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सहाय्यक पोलीस आयुक्त आणि समादेशक अधिकारी(कमांडंट) पदाची पदे यांची अदलाबदल करता येते. सहाय्यक पोलीस उपायुक्त, हे पद आयुक्तालयाला संलग्न आहे. आयुक्तालयात तैनात असलेल्या सहाय्यक पोलीस आयुक्ताची बदली जिल्ह्यामध्ये अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक किंवा पोलीस अधीक्षक म्हणून केली जाऊ शकते. त्याचप्रमाणे जिल्ह्यातील अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक किंवा पोलीस अधीक्षक यांची बदली वा नियुक्ती आयुक्तालयात सहाय्यक पोलीस आयुक्त म्हणून केली जाऊ शकते. उदाहरणादाखल, श्री. निखिल पिंगळे आणि श्री. समाधान पवार हे सहाय्यक पोलीस आयुक्त होते जे २०१८ मध्ये बदली

झाल्यानंतर अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक झाले. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्या सहाय्यक पोलीस उपायुक्त, किंवा त्यांच्या अधिकारांचा उल्लेख करत नाही. तरीही, सहाय्यक पोलीस आयुक्त कलमांतर्गत कबुलीजबाब नोंदवू शकतो कारण ते पद पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसेल. जर याचिकाकर्त्याचे युक्तिवाद स्वीकारायचे असतील, तर एखादी व्यक्ती विशिष्ट जिल्ह्यात सहाय्यक पोलीस आयुक्त म्हणून तैनात असताना महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियमांतर्गत कबुलीजबाब नोंदवू शकते, परंतु तीच व्यक्ती अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक म्हणून इतर जिल्ह्यात बदली झाल्यावर कबुलीजबाब नोंदवू शकणार नाही.

ii) अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस अधीक्षक यांना समान वेतनश्रेणी आहे.

iii) पोलीस अधीक्षक तसेच अतिरिक्त. पोलीस अधीक्षक यांना पोलीस उप महानिरीक्षक पदावर पदोन्नती दिली जाऊ शकते.

iv) अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे बिगर-संवर्ग पद आहे. २५ ऑगस्ट १९७५ रोजी राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३०९ अंतर्गत त्या संदर्भात विशिष्ट नियम तयार करण्यात आले आहेत. पदोन्नतीवर नियुक्ती ही सहाय्यक पोलीस आयुक्त, उपपोलीस आयुक्त किंवा उपविभागिय पोलीस अधिकारी या पदावरून सेवेची वर्षे निश्चित करून होते.

क). महाराष्ट्र राज्याने महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम १८ आणि नियम ३, च्या आवश्यकतांचे पालन केले आहे.

ख). महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत सक्षम प्राधिकरणाने दिलेली मंजूरी गुन्हाच्या संदर्भात आहे, गुन्हेगारासंदर्भात नाही. मंजूर केलेली मंजूरी ही प्रथम खबरी अहवाला सारखीच आहे, ज्यामध्ये सर्व गुन्हेगारांची नावे नमूद करण्याची आवश्यकता नसते. त्यामुळे, मंजूरीच्या क्रमाने कोणत्याही आरोपी व्यक्तीचे नाव समाविष्ट न करणे हे तपासासाठी घातक नाही. राजारामपुरी पोलीस ठाण्याच्या पोलीस निरीक्षकांनी विशेष पोल महानिरीक्षक यांच्याकडे सादर केलेल्या प्रस्तावाच्या आधारे ही मंजूरी देण्यात आली.

ग) कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत किंवा कलम २३(१) (ब) अंतर्गत मंजूर केलेल्या मंजूरीची वैधता या टप्प्यावर तपासली जाऊ शकत नाही. त्यांची वैधता केवळ खटल्याच्या टप्प्यावरच निश्चित केली जाऊ शकते, जेव्हा अभियोग पक्षाला ला पुरावा सादर करण्याची संधी मिळते.

घ). कलम ३ चे उपकलम १,२,३ आणि ५ 'जो कोणी' या अभिव्यक्तीने सुरू होतात. वरील तरतुदींप्रमाणे, कलम ३ च्या उपकलम ४ मध्ये 'जो कोणी' हा शब्द नाही आणि त्यामुळे संघटित गुन्हेगारी टोळीची सदस्य असलेली कोणतीही व्यक्ती जबाबदार आहे. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम वैधपणे लागू करण्यात आला कारण याचिकाकर्त्यांनी मटकापासून कोणतेही संभाव्य नुकसान भरून संघटित गुन्हेगारी टोळीला आर्थिक सहाय्य देऊन संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन दिले आहे. नोंदीत असलेली सामग्री याचिकाकर्ते आणि संघटित गुन्हेगारी टोळी यांच्यातील आर्थिक संबंधाकडे निर्देश करते.

ड. विश्लेषण

१) महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा १९९९ चा आढावा:

१५. महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण अधिनियम १९९९ त्याच्या मोठ्या/व्यापक शीर्षकानुसार, "संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेट किंवा टोळीद्वारे गुन्हेगारी क्रियाकलापांना प्रतिबंध आणि नियंत्रणासाठी आणि त्यांच्याशी संबंधित किंवा प्रासंगिक बाबींसाठी विशेष तरतुदी करण्यासाठी एक कायदा आहे". उद्दिष्टे आणि कारणांच्या विधानामध्ये अशी कारणे आहेत जी विधिमंडळाच्या हस्तक्षेपासाठी पायाभूत ठरतात:

पहिली गोष्ट म्हणजे, काही वर्षांपासून अस्तित्वात असलेली संघटित गुन्हेगारी समाजासाठी गंभीर धोका निर्माण करतो.

दुसरे म्हणजे, संघटित गुन्हेगारी ही राष्ट्रीय सीमांपुरती मर्यादित नाही;

तिसरे म्हणजे, कंत्राटी हत्या, खंडणी, तस्करी आणि अवैध व्यापार, अंमली पदार्थांचा बेकायदेशीर व्यापार, खंडणीसाठी अपहरण, संरक्षणाचे पैसा गोळा करणे आणि मनी लॉन्ड्रिंग आणि इतर क्रियाकलापांद्वारे निर्माण झालेल्या बेकायदेशीर संपत्तीमुळे संघटित गुन्हेगारीला चालना मिळते.

चौथे, संघटित गुन्हेगारीमुळे निर्माण होणारी अवैध संपत्ती आणि काळा पैसा यामुळे अर्थव्यवस्थेवर प्रतिकूल परिणाम होतो.

पाचवे, संघटित गुन्हेगारी टोळ्या ह्या राष्ट्रीय सीमांच्या पलीकडे पसरलेल्या अंमली पदार्थांच्या दहशतवादाला चालना देणाऱ्या दहशतवाद्यांबरोबर सामायिक कार्य करतात;

सहावे, दंडात्मक आणि प्रक्रियात्मक कायदे आणि न्यायनिर्णायक प्रणालीच्या संदर्भात विद्यमान कायदेशीर चौकट संघटित गुन्हेगारीला आळा घालण्यासाठी आणि त्यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी अपुरी असल्याचे आढळून आले; आणि

सातवे म्हणजे, विशेष कायदा "कठोर आणि प्रतिबंधात्मक तरतुदींसह" लागू करण्यात आला होता, ज्यात विशिष्ट परिस्थितींमध्ये, वायर, इलेक्ट्रॉनिक किंवा तोंडी संप्रेषण रोखण्याचा अधिकार समाविष्ट होता.

१६) अधिनियमाची व्याप्ती समजून घेण्यासाठी, तीन व्याख्यांवर भर दिला पाहिजे:

क. संघटित गुन्हे (कलम २ (१) (ई));

ख. संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेट/टोळी (कलम २ (१) (एफ)); १२ आणि

ग. बेकायदेशीर क्रियाकलाप चालू ठेवणे (कलम २ (१) (डी)). बेकायदेशीर क्रियाकलाप चालू ठेवणे (कलम) २ (१) (डी).

१७) 'संघटित गुन्हेगारी' या अभिव्यक्तीची व्याख्या सतत सुरू असलेल्या बेकायदेशीर कार्याच्या संदर्भात केली जाते. ही व्याख्या सर्वसमावेशक आहे कारण ती 'म्हणजे ' या शब्दाच्या आधी दिलेली आहे. संघटित गुन्हाचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

अ. चालू असलेल्या बेकायदेशीर कार्याचे अस्तित्व;

ब. एखाद्या व्यक्तीद्वारे वरील कार्यात सहभागी होणे;

क. एखादी व्यक्ती संघटित गुन्हेगारी टोळीचा सदस्य म्हणून किंवा अशा सिंडिकेटच्या/टोळीच्या वतीने एकट्याने किंवा संयुक्तपणे काम करत असेल;

ड. हिंसाचाराचा वापर किंवा त्याची धमकी किंवा धमकी किंवा जबरदस्ती किंवा इतर बेकायदेशीर साधने; आणि

ई. उपक्रम हाती घेणाऱ्या व्यक्तीला किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीला आर्थिक लाभ किंवा अनुचित आर्थिक किंवा इतर लाभ मिळवणे किंवा बंडखोरीला चालना देणे हा उद्देश आहे.

कलम २(१)(ड.) – “संघटित गुन्हेगारी” म्हणजे एखाद्या व्यक्तीने अवैध मार्गाने आर्थिक लाभ मिळवण्याच्या किंवा स्वतःसाठी किंवा कोणत्याही अय व्यक्तीसाठी गैरवाजवी आर्थिक किंवा इतर फायदा मिळवण्याच्या किंवा उठाव करण्याला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने एकतर संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेटचा सदस्य म्हणून किंवा अशा संघटनेच्या वतीने एकट्याने किंवा संयुक्तपणे हिंसाचाराचा वापर करून किंवा हिंसाचाराची धमकी किंवा धमकी देऊन किंवा बळजबरी करून किंवा अन्य बेकायदेशीर मार्गांनी चालू ठेवलेले कोणतेही बेकायदेशीर कृत्य असा आहे ;

कलम २(१)(च) संघटित गुन्हेगारी संघटना” याचा अर्थ संघटना किंवा टोळी म्हणून एकट्याने किंवा संयुक्तपणे संघटित गुन्हेगारी कृत्ये करणारा दोन किंवा अधिक व्यक्तींचा समूह असा आहे.

कलम २(१)(छ) 'चालू ठेवलेले बेकायदेशीर कृत्य ' याचा अर्थ , ज्याच्या बाबतीती मागील दहा वर्षांच्या कालावधीत , एकापेक्षा अधिक आरोपपत्र सक्षम न्यायालयापुढे दाखल करण्यात आलेली असतील आणि अशा अपराधाची त्या न्यायालयाने दाखल घेतलेली असेल असे, संघटित गुन्हेगारी संघटनेचा सदस्य म्हणून किंवा अशा संघटनेच्या वतीने एकट्याने किंवा संयुक्तपणे हाती घेतलेले , दखलपात्र अपराध असून तीन किंवा त्याहून अधिक वर्षांच्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र असलेले व त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कायद्याद्वारे प्रतिषिद्ध ठरवण्यात आलेले कृत्य असा आहे ;

१७. 'संघटित गुन्हेगारी' या अभिव्यक्तीची व्याख्या सतत सुरू असलेल्या बेकायदेशीर कार्याच्या संदर्भात केली जाते. ही व्याख्या सर्वसमावेशक आहे कारण ती 'म्हणजे ' या शब्दाच्या आधी दिलेली आहे. संघटित गुन्हाचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

अ. चालू असलेल्या बेकायदेशीर कार्याचे अस्तित्व;

ब. एखाद्या व्यक्तीद्वारे वरील कार्यात सहभागी होणे;

क. एखादी व्यक्ती संघटित गुन्हेगारी टोळीचा सदस्य म्हणून किंवा अशा सिंडिकेटच्या/टोळीच्या वतीने एकट्याने किंवा संयुक्तपणे काम करत असेल;

ड. हिंसाचाराचा वापर किंवा त्याची धमकी किंवा धमकी किंवा जबरदस्ती किंवा इतर बेकायदेशीर साधने; आणि

ई. उपक्रम हाती घेणाऱ्या व्यक्तीला किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीला आर्थिक लाभ किंवा अनुचित आर्थिक किंवा इतर लाभ मिळवणे किंवा बंडखोरीला चालना देणे हा उद्देश आहे.

१८) संघटित गुन्हेगारीची वरील व्याख्या, त्याच्या घटकांवरून सूचित होते त्याप्रमाणे, त्यात आणखी दोन संकल्पना समाविष्ट आहेत, म्हणजे सतत बेकायदेशीर क्रियाकलाप आणि संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेट/टोळी . त्यामुळे त्या दोन्ही अभिव्यक्तींची व्याप्ती समजून घेणे आवश्यक ठरते. चालू असलेल्या बेकायदेशीर कार्याचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

अ. सध्या लागू असलेल्या कायद्याने या उपक्रमावर बंदी घालणे आवश्यक आहे;

ब. हा उपक्रम तीन वर्षे किंवा त्याहून अधिक कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारी दखलपात्र कृती असली पाहिजे.

क. संघटित गुन्हेगारी टोळीचा सदस्य म्हणून किंवा अशा टोळी च्या वतीने एकट्याने किंवा संयुक्तपणे हा उपक्रम हाती घेतला जाऊ शकतो.

ड. दहा वर्षांच्या आधीच्या कालावधीत सक्षम न्यायालयासमोर उपक्रमाच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल केले गेले असावे; आणि

ई. न्यायालयाने गुन्हाची दखल घ्यायला हवी होती.

१९). 'संघटित गुन्हेगारी टोळी' च्या व्याख्येचे घटक:

अ. दोन किंवा अधिक व्यक्तींचा गट;

ब. जे एकटे किंवा एकत्रितपणे सिंडिकेट किंवा टोळी म्हणून काम करतात;
आणि

क. संघटित गुन्हेगारीच्या कार्यात सहभागी आहेत.

२०. कलम २ (१) (डी) आणि कलम २ (१) (ई) या दोन्हीमध्ये 'संघटित गुन्हेगारी' ची व्याख्या करताना 'संघटित गुन्हेगारी संघटनेचा सदस्य म्हणून किंवा अशा संघटनेच्या वतीने ही अभिव्यक्ती असते. संघटित गुन्हेगारी संघटनेची व्याख्या करताना, कलम २(१) (एफ) "संघटित गुन्हेगारीच्या क्रियाकलापांना" संदर्भित करते.

२१. कलम ३ मध्ये संघटित गुन्हासाठी शिक्षेची तरतूद आहे. कलम ३ च्या १४ उपकलम (१) मध्ये "जो कोणी संघटित गुन्हाचा गुन्हा करतो" याचा समावेश आहे. उपकलम (२) मध्ये जो कोणी कट रचतो किंवा करण्याचा प्रयत्न करतो किंवा वकिली करतो, प्रोत्साहन देतो किंवा जाणूनबुजून संघटित गुन्हेगारी किंवा संघटित गुन्हाच्या पूर्वतयारीसाठी कोणतीही कृती करण्यास मदत करतो. उपकलम (३) मध्ये संघटित गुन्हेगारी संघटनेच्या वा टोळीच्या कोणत्याही सदस्याला आश्रय देणारा किंवा लपवणारा किंवा आश्रय देण्याचा किंवा लपवण्याचा प्रयत्न करणारा कोणीही समाविष्ट आहे. उपकलम (४) मध्ये संघटित गुन्हेगारी संघटनेची सदस्य असलेली कोणतीही व्यक्ती समाविष्ट आहे. उपकलम (५) मध्ये संघटित गुन्हेगारीतून मिळवलेली किंवा संघटित गुन्हेगारी संघटनेच्या निधीतून मिळवलेली कोणतीही मालमत्ता जो कोणी धारण करतो त्याला समाविष्ट केले आहे. कलम ४ संघटित गुन्हेगारी संघटनेच्या सदस्याच्या वतीने बेहिशेबी संपत्ती बाळगल्याबद्दल शिक्षा करते.

३. १) जी कोणी व्यक्ती संघटित गुन्हेगारीचा अपराध करेल ती-

एक) जर अशा अपराधामुळे कोणत्याही व्यक्तीचा मृत्यू झाला असेल तर, मृत्युदंडाची किंवा जन्मठेपेची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल, आणि एक लाख रुपयांच्या किमान मर्यादेस अधीन राहून दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल.

दोन) कोणत्याही अन्य बाबतीत, पाच वर्षांहून कमी नसेल परंतु, जन्मठेप पर्यंत, असू शकेल इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल आणि पंच लाख रुपये इतक्या किंमदंडाच्या अधीन राहून दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल.

२) जी कोणी व्यक्ती एखादा संघटित गुन्हा किंवा संघटीटी गुन्ह्याच्या पूर्वतयारीची कोणतेही कृत्य करण्याचा कट करील किंवा प्रयत्न करेल किंवा त्याचे समर्थन करेल, त्यास अपप्रेरणा देईल किंवा ते करणे जाणून बुजून सुकर करेल, ती पांच वर्षांपेक्षा कमी नसेल, परंतु जन्मठेप पर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल आणि पंच लाख रुपये इतक्या किंमदंडाच्या अधीन राहून दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल.

३) जी कोणी व्यक्ती, संघटित गुन्हेगारी संघटनेच्या कोणत्याही सदस्यास आसरा देईल, किंवा लपवून ठेवील, किंवा आसरा देण्याच्या किंवा लपवून ठेवण्याचा प्रयत्न करील, ती पाच वर्षांपेक्षा कमी नसेल, परंतु, जन्मठेप पर्यंत असू शकेल, इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल, आणि पाच लाख रुपये इतक्या किंमदंडाच्या अधीन राहून दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल.

४) संघटित गुन्हेगारी संघटनेचा सदस्य असणारी कोणतीही व्यक्ती पाच वर्षांपेक्षा कमी नसेल परंतु जन्मठेप पर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल आणि पाच लाख रुपये इतक्या किंमदंडाच्या अधीन राहून दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल.

५) जी कोणी व्यक्ती संघटित गुन्हा करून मिळालेली किंवा प्राप्त झालेली किंवा संघटित गुन्हेगारी संघटनेच्या पैशांमधून संपादन करण्यात आलेली आहे अशी कोणतीही मालमत्ता धारण करील असेल, ती तीन वारसाही पेक्षा कमी असेल, परंतु जन्मठेपपर्यंत असू शकेल, इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल आणि दोन लाख एवढ्या किंमदंडाच्या अधीन राहून, दंड केला जाण्यासही पात्र ठरेल

II. पोलीस अधिकाऱ्यासमोर केलेली कबुलीजबाब की जे अधिकारी "पोलीस अधीक्षक पदाच्या दर्जाच्या निम्न नाही".

22. सध्याच्या प्रकरणांच्या गटातील वादाचा गाभा कलम 18 च्या तरतुदींच्या अन्वयार्थाकडे वळतो. कलम 18 चे उपकलम (1) हे अबाधित तरतुदीसह अग्रलेखित केले आहे, जी दंड प्रक्रिया संहिता किंवा पुरवणी कायद्यात काहीही समाविष्ट असूनही कार्य करते.

23. उपकलम (1) मध्ये अबाधित खंड समाविष्ट केल्यानंतर, कायद्यात 'असा वाक्यांश वापरला आहे' परंतु या उपकलम (1) च्या तरतुदींच्या अधीन राहून असे नमूद केले आहे की एखाद्या व्यक्तीने पोलीस अधिकाऱ्यासमोर दिलेला कबुलीजबाब 'पोलीस अधीक्षकांच्या पदाच्या खाली नसलेली' तर अशा व्यक्तीच्या किंवा सहआरोपी, मदतनीस किंवा षडयंत्रकार यांच्या खटल्यात तो स्वीकारार्ह असेल, जर तो अशा पोलीस अधिकाऱ्याने लेखी किंवा कॅसेट, टेप किंवा

ध्वनीमुद्रण यासारख्या कोणत्याही यांत्रिक उपकरणांवर नोंदवला असेल ज्यातून ध्वनी आणि प्रतिमा पुनरुत्पादित केल्या जाऊ शकतात. जर सहआरोपी, मदतनीस किंवा कट रचणाऱ्याच्या विरोधात आरोपपत्र दाखल केले गेले आणि त्याच खटल्यात आरोपींसह त्यांच्यावर खटला चालवला गेला तर तो कबुलीजबाब वापरला जाऊ शकतो.

१८. १)संहितेमध्ये किंवा भारतीय साक्षीपुरावे अधिनियम,१८७२ मध्ये काहीही असले तरी, या कलमातील तरतुदींना अधीन राहून, एखाद्या व्यक्तीने पोलीस अधीक्षकापेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्यांसमोर दिलेला आणि अशा पोलीस अधिकार्याने एकतर लेखी किंवा ज्यावरून ध्वनी किंवा प्रतिमा पुन्हा उद्धृत करता येतात अशा कॅसेट, ध्वनिफीत किंवा ध्वनी आलेख यासारख्या कोणत्याही यांत्रिक साधनावर अभिलिखित केलेल्या कबुलीजबाब, अशा व्यक्तीच्या किंवा सह आरोपीच्या, अपप्रेरणा देणाऱ्या व्यक्तीच्या किंवा कट करणाऱ्या व्यक्तीच्या न्यायचौकशीमध्ये ग्राह्य असेल

परंतु, सहआरोपी, अपप्रेरणा देणारी व्यक्ती किंवा कट करणारी व्यक्ती यांच्यावर त्याच प्रकरणात आरोपीबरोबर दोषारोप केलेला असावा किंवा न्यायचौकशी चाललेली असावी.

कबुलीजबाब मोकळ्या वातावरणात व ज्या भाषेत त्या व्यक्तीची तपासणी करण्यात आली असेल त्याच भाषेत व त्याने सांगितल्याप्रमाणे नोंदवून घेण्यात येईल.

३) पोट -कलम १) अन्वये कोणताही कबुलीजबाब नोंदवून घेण्यापूर्वी, पोलीस अधिकारी, कबुलीजबाब देणाऱ्या व्यक्तीकडे, तिने असा कबुलीजबाब देणे हे तिच्यावर बंधनकारक नाही आणि जर तिने तसे केले तर, तिच्या विरुद्ध पुरावा म्हणून तो वापरला जाऊ शकतो हे स्पष्ट करील आणि असा पोलीस अधिकारी, असा कबुली जबाब देणाऱ्या व्यक्तीकडे विचारणा केल्यावर तास कबुलीजबाब स्वेच्छेने दिला जात आहे याबद्दल त्याची काहीतरी झाल्याखेरीज असा कोणताही कबुलीजबाब नोंदवून घेणार नाही. संबंधित पोलीस अधिकारी, अशा स्वेच्छा कबुलीजबाबाची नोंद घेतल्यानंतर, त्यावर दिनांक व वेळ नमूद करून, अशा कबुलीजबाबाची स्वेच्छा स्वरूपाविषयी त्याची व्यक्तीगत खात्री झाल्याबद्दल कबुलीजबाबाच्या खाली लेखी प्रमाणित करेल..

४) पोट -कलम १) अन्वये नोंदवलेला प्रत्येक कबुलीजबाब, असा कबुलीजबाब ज्या क्षेत्रामध्ये नोंदवण्यात आला असेल त्या क्षेत्रावर अधिकारिता असणारा मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी यांच्याकडे तात्काळ पाठवण्यात येईल आणि असा दंडाधिकारी, अशा प्रकारे प्राप्त झालेला, अभिलिखित कबुलीजबाब विशेष न्यायालयाकडे पाठविलं, व ते न्यायालय अशा अपराधाची दाखल घेईल.

५) जिच्याकडून पोट -कलम १) अन्वये कबुलीजबाबनोंदवून घेतला असेल त्या व्यक्तीला देखील पोट -कलम(४) अन्वये ज्याच्याकडे असा कबुलीजबाब पाठविणे आवश्यक असेल असा मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी यांच्यासमोर गैरवाजवी विलंबाशिवाय, कबुलीजबाबाच्या मूळ लेखी किंवा यांत्रिक साधनावर नोंदवून घेतलेल्या निवेदनासह हजर करण्यात येईल .

६) मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी अशा प्रकारे हजर करण्यात आलेल्या व आरोपीने केलेले असे कोणतेही निवेदन साक्षेपाने नोंदवून घेईल व त्याची स्वाक्षरी

घेईन आणि चाल झाल्याची कोणतीही तक्रार असल्यास , अशा व्यक्तीला ,सहायक जिल्हा चिकित्सकांच्या दर्जापेक्षा कमी नसेल अशा वैद्यकीय तपासणीकरिता हजर करण्याचे निदेश देण्यात येतील.

कलम 18 (1) मध्ये वापरलेली संहिता ही अभिव्यक्ती कलम 2 (बी) मध्ये दंड प्रक्रिया संहिता 1973 चा अर्थ म्हणून परिभाषित केली आहे.

24. कलम 18 (1) मध्ये पुरवणी कायद्याला मागे टाकणारी अबाधित तरतूद का आहे याचे कारण म्हणजे पुरावा कायद्याच्या कलम 25 मध्ये असे नमूद केले आहे की पोलिस अधिकाऱ्याकडे दिलेला कोणता ही कबुलीजबाब एखाद्या गुन्ह्याचा आरोपी असलेल्या व्यक्तीविरुद्ध सिद्धकेला जाणार नाही. कलम 25 मध्ये समाविष्ट असलेली मर्यादा महाराष्ट्र संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायद्या च्या कलम 18 च्या उपकलम (1) द्वारे मर्यादित आहे. स्पष्टपणे, विधिमंडळाला ही बंदी उठवताना पुरावा कायद्याच्या कलम 25च्या मूलभूत तर्कबुद्धीची जाणीव होती. पुरावा कायद्याचे कलम 25 हे कायदेशीर समजुतीवर आधारित आहे की पोलिस अधिकाऱ्याकडे केलेली कबुलीजबाब जबरदस्तीने, छळाने किंवा दबावाखाली मिळाल्याचा गंभीर धोका आहे.

25. त्यामुळे, पुरावा कायद्याच्या तरतुदींमधील अडथळा दूर करताना, विधिमंडळाने "या कलमाच्या तरतुदींच्या अधीन राहून" ही अभिव्यक्ती वापरली आहे. असे करताना विधिमंडळाने असा हेतू दर्शविला आहे की कलम 18 च्या उपकलम (1) अंतर्गत नोंदवलेल्या कबुलीजबाबाची स्वीकार्यता या तरतुदीत समाविष्ट असलेल्या वैधानिक संरक्षणाच्या अनुपालनाच्या अधीन आहे.

26. कलम 18 च्या उपकलम (1) मध्ये दोन सुरक्षा उपाय आहेत, पहिला म्हणजे कबुलीजबाब अभिलेखनवणाऱ्या व्यक्तीच्या संदर्भात आणि दुसरा कबुलीजबाब अभिलेखनवण्याच्या पद्धतींच्या संदर्भात. पहिल्या बाबतीत, उपकलम (1) मध्ये असे नमूद केले आहे की कबुलीजबाब "पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या" पोलीस अधिकाऱ्यासमोर दिला जाणे

आवश्यक आहे. कायद्याने कलम 18 मध्ये समाविष्ट केलेल्या इतर सुरक्षा उपाययोजना पुढीलप्रमाणे आहेत:

क.) कबुलीजबाब एकतर लेखी स्वरूपात किंवा कोणत्याही यांत्रिक उपकरणांवर नोंदवण्याची आवश्यकता आहे ज्यातून ध्वनी किंवा प्रतिमा पुनरुत्पादित केल्या जाऊ शकतात (उपकलम (1));

ख). कबुलीजबाब (कर्त्याच्या खटल्यात स्वीकारार्ह असण्याव्यतिरिक्त) सह-आरोपी, अपप्रेरणा देणाऱ्या किंवा कटकारस्थान करणाऱ्या व्यक्ती यांच्या खटल्यात तेव्हाच स्वीकारार्ह आहे जेव्हा सह-आरोपी, अपप्रेरणा देणाऱ्या किंवा कटकारस्थान करणाऱ्या व्यक्ती यांच्यावर त्याच प्रकरणात आरोपी बरोबर दोषारोप केलेला असावा आणि संपरीक्षा चालवलेली असावी. (उपकलम (१) चे परंतुक).

ग).कबुलीजबाब "मोकळ्या वातावरणात" व ज्या भाषेत त्या व्यक्तीची तपासणी करण्यात आली असेल त्याच भाषेत व त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे नोंदवून घेण्यात येईल.

ड). पोटकलम (१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्यापूर्वी, कबुलीजबाब देणाऱ्या व्यक्ती समोर खालील बाबी उघड करणे हे पोलिस अधिकाऱ्याचे कर्तव्य आहे, की:

- i). ती व्यक्ती कबुलीजबाब देण्यास बांधील नाही;
- ii). जर त्याने तसे केले तर त्याचा वापर त्याच्याविरुद्ध पुरावा म्हणून केला जाऊ शकतो. (उपकलम (३));

च).पोलिस अधिकारी, कबुलीजबाब देणाऱ्या व्यक्तीकडे विचारणा केल्यावर तसा कबुलीजबाब स्वेच्छेने दिला जात आहे याबद्दल खात्री झाल्याखेरीज असा कोणताही कबुलीजबाब नोंदवून घेणार नाही असा महाआदेश आहे (उपकलम (३)).

छ).कबुलीजबाब स्वेच्छेने नोंदवला जात आहे याची खात्री झाल्यावर, पोलीस अधिकारी असा कबुलीजबाब तारीख आणि वेळेसह (उपकलम (३)) कबुलीजबाबाखाली लेखी प्रमाणित करेल.

ज). कबुलीजबाब ज्या क्षेत्रामध्ये नोंदविण्यात आला असेल त्या क्षेत्रावर अधिकारीता असणारा महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी यांच्याकडे तात्काळ पाठवण्यात येईल आणि असा दंडाधिकारी, अशा प्रकारे प्राप्त झालेला अभिलेखित कबुलीजबाब विशेष न्यायालयाकडे पाठवील व ते न्यायालय अशा अपराधाची दाखल घेईल (उपकलम (४));

झ).कबुली जबाब नोंदवला घेतला असेल त्या व्यक्तीला देखील उपकलम ४ अन्वये त्याच्याकडे कबुली जबाब पाठवले आवश्यक असेल अशा मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी यांच्या समोर यांचे गैरवाजवी विलंबाशिवाय कबुलीजबाबाच्या मूळ लेखी किंवा यांत्रिक साधनांवर नोंदवून घेतलेल्या निवेदनासह हजर करण्यात येईल(उपकलम (५)); आणि

ञ). मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्यायदंडाधिकाऱ्यांचे कर्तव्य आहे की, हजर करण्यात आलेल्या व आरोपीने केलेले निवेदन काटेकोरपणे नोंदवेल आणि त्याची स्वाक्षऱ्या घेईल आणि छळ झाल्याची तक्रार आल्यास, अशा आरोपीला सहाय्यक जिल्हा चिकित्सकाच्या दर्जापेक्षा कमी नसेल अशा वैद्यकीय अधिकाऱ्यापुढे वैद्यकीय तपासणीसाठी हजर करण्याचे निर्देश देण्यात येतील. (उपकलम (६)) अ.विधीमंडळाने कलम १८ च्या पोटकलम (१) नुसार नोंदवलेली कबुलीजबाब वरील वैधानिक सुरक्षा उपायांचे पालन करण्यास सशर्त केले आहे.

२७. या अपीलांचा निकाल "पोलीस अधीक्षकांच्या दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्यासमोर" या अभिव्यक्तीच्या रचनेवर अवलंबून असतो. कलम १८(१) मधील तरतुदी पुरावा कायद्याच्या कलम २५ मध्ये मध्ये अंतर्भूत असलेल्या सामान्य तत्वाला अपवाद आहेत आणि त्यांचा काटेकोरपणे अर्थ लावला गेला पाहिजे.

२८. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाने नोंदवलेला कबुलीजबाब हा "पोलीस अधीक्षक दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्यासमोर" केलेला कबुलीजबाब आहे का हा मुद्दा उच्च

न्यायालयासमोर उपस्थित करण्यात आला. अपीलकर्त्यांचे निवेदन असे होते की कलम १८ मध्ये पोलीस अधीक्षकाच्या दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या कबुलीजबाबांच्या नोंदीचा विचार केला जात असल्याने, सध्याच्या प्रथम खबर अहवालाशी संबंधित जवळजवळ सर्व कबुलीजबाब स्वीकारार्ह नव्हते , जे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाने नोंदवले होते. उच्च न्यायालयाच्या निकालावरून असे दिसते की विशेष सरकारी वकिलांनी या निवेदनाला उत्तर देताना, पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) वर भर दिला (उच्च न्यायालयाने निवेदनात नमूद केल्याप्रमाणे) अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक " ज्या क्षेत्रासाठी त्याची नियुक्ती करण्यात आली आहे त्या क्षेत्रातील पोलीस अधीक्षकासमान स्थितीवर असतो." पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) आवाहनीत केलेले नसल्यामुळे उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्यांचे निवेदन फेटाळले. ^{१७}

२९ . पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५ वर आधारित असलेल्या युक्तिवादाचा भाव सुस्पष्ट करणे आवश्यक आहे. पोलीस नियमावलीमध्ये मुंबई पोलीस कायदा १९५१, मुंबई पोलीस (विस्तार आणि दुरुस्ती) कायदा १९५९ आणि इतर विभागीय नियमांनुसार नियम समाविष्ट करण्याचा उद्देश आहे. पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५ मध्ये असे म्हटले आहे की:

"२५ . पोलीस अधीक्षक:

(१) जिल्हा दंडाधिकारी आणि पोलीस महानिरीक्षकांच्या परस्पर अधिकारक्षेत्रातील आदेशांच्या अधीन राहून, जिल्ह्याभराच्या पोलिसांचे निर्देश आणि नियमन हे दलाचे कार्यकारी प्रमुख म्हणून अधीक्षकांकडे निहित असते आणि शस्त्रास्त्रे, कवायती, व्यायाम, गुन्हेगारीचा प्रतिबंध आणि तपास,खटला, शिस्त आणि कार्यकारी तपशीलांच्या इतर बाबींसह त्यांच्या अंतर्गत दलाच्या अंतर्गत काटकसरीवर त्यांचे पूर्ण नियंत्रण असते;

१७ उच्च न्यायालयाच्या आक्षेपार्ह निकालाचा परिच्छेद १९ खालीलप्रमाणे आहे:

" १९] याचिकाकर्त्याच्या वतीने आणखी एक युक्तिवाद मांडण्यात आला की सध्द प्रकरणात नोंदवलेले कबुलीजबाब स्वीकारार्ह नाहीत आणि त्याकडे दुर्लक्ष करणे आवश्यक आहे. एम. सी. ओ. सी. कायद्याच्या कलम १८ मध्ये पोलीस अधीक्षकांच्या दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याकडून कबुलीजबाब नोंदवून घेतल्याचा विचार केला आहे. सध्द प्रकरणात जवळपास सर्वच कबुलीजबाब अप्पर पोलीस अधीक्षकांनी नोंदवले आहेत, असे सादर केले आहे. याउलट, विद्वान विशेष सरकारी अधिवक्ता यांनी बॉम्बे पोलीस मॅन्युअल, १९५९ च्या कलम २५(२) कडे लक्ष वेधले आहे, ज्यामध्ये इतर गोष्टींबरोबर असे नमूद केले आहे की अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे ज्या क्षेत्रासाठी पोलीस अधीक्षक आहेत त्याच पदावर आहेत. या कलमाला आव्हानित केलेले नसताना, आम्ही हा युक्तिवाद नाकारण्यास भाग पाडले जात आहे ."

(२) अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक ज्या क्षेत्रात नियुक्त केला जातो त्या भागातील पोलीस अधीक्षकांप्रमाणेच स्थितीवर असतो आणि अशी कर्तव्ये पार पाडतो आणि राज्य सरकारने त्याला नियुक्त केलेल्या अधीक्षकांच्या अधिकारांचा वापर करतो.

३० . परिच्छेद २५ चा उप-परिच्छेद १ सूचित करतो की संपूर्ण जिल्ह्यातील पोलिसांचे निर्देश आणि नियमन, त्यांच्या अधिकारक्षेत्रातील जिल्हाअधिकारी आणि पोलीस महानिरीक्षक यांच्या आदेशांच्या अधीन राहून, दलाचे प्रमुख म्हणून अधीक्षकांकडे निहित आहे.उप परिच्छेद २ सूचित करतो की, ज्या क्षेत्रासाठी अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक "त्याच पदावर आहे" ज्यासाठी त्याची नियुक्ती केली गेली आहे आणि "राज्य सरकारने त्यांना नियुक्त केलेल्या अधीक्षकांच्या अशा अधिकारांचा वापर करतात ".

३१. पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) च्या तरतुदींशी निगडीत बाबींवर श्री अमित देसाई यांनी भर दिला :

क. अतिरिक्त पोलिस अधीक्षक, पोलिस अधीक्षकांच्या दर्जा समान नाही ;

ख. तपशिलानुसार , अतिरिक्त पोलिस अधीक्षकांकडे पोलिस अधीक्षकां

समकक्ष आहे आणि तशी कर्तव्ये पार पाडतो आणि राज्य सरकारद्वारे दिलेल्या

अधिकारांचा वापर करतात ; आणि राज्य सरकारने दिलेल्या कर्तव्यांचे निर्वहन

करतो.

ग . पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) च्या अन्वये महाराष्ट्र सरकारने

मकोका अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्याचे अधिकार अतिरिक्त अधीक्षकांकडे

सोपवण्याची कोणतीही अधिसूचना जारी केलेली नाही.

३२ . विशेष सरकारी वकिलाने पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) वर केलेले अवलंबित्व

एकापेक्षा अधिक कारणांमुळे चुकीचे होते. उच्च न्यायालय आणि या न्यायालयाला, अपीलात,

मकोका या विशेष कायद्याच्या तरतुदींचा अर्थ लावण्यास सांगण्यात आले आहे. मकोका चे

कलम १८(१) कबुलीजबाब नोंदविण्यासाठी "अधीक्षक दर्जाच्या खाली नसलेल्या" पोलिस

अधिकाऱ्याकडे अधिकारांचे प्रत्यायोजन करण्याची अधिकल्पना नाही. कबुलीजबाबची

स्वीकार्यता "एसपीच्या दर्जाच्या खाली नसलेल्या" पोलिस अधिकाऱ्याने नोंदवली आहे की नाही

आणि पूर्वदक्षता घेतली आहे की नाही यावर निर्धारित होते. मकोका चे कलम २५ या

अधिनियमाच्या तरतुदी किंवा त्याखाली केलेला कोणताही नियम किंवा अशा कोणत्याही नियमान्वये दिलेला कोणताही आदेश त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात किंवा कायद्याचा प्रभाव असलेल्या कोणत्याही लेखात तद्द्विरुद्ध काहीही असले तरी अधिभावी होईल.^{१८}

33. मकोकाचे कलम १८(१) कबुलीजबाब नोंदवण्यासाठी राज्य सरकारने दिलेल्या विशिष्ट अधिकारात अतिरिक्त आवश्यकता देत नाही; असा कबुलीजबाब नोंदवणारा पोलीस अधिकारी पोलिक अधीक्षक च्या खालील दर्जाचा नसावा ही कायद्याची आवश्यकता अशी आहे. पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) च्या तरतुदींच्या आधारे कलम १८(१)

१८.मकोकाचे कलम २५ खालीलप्रमाणे आहे: या अधिनियमाच्या तरतुदी किंवा त्याखाली केलेला कोणताही नियम किंवा अशा कोणत्याही नियमान्वये दिलेला कोणताही आदेश त्या त्यावेळी अमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात किंवा कायद्याचा प्रभाव असलेल्या कोणत्याही लेखात तद्द्विरुद्ध काहीही असले तरी परिणामक होईल.

अन्वये कबुलीजबाब नोंदवण्याच्या अतिरिक्त अधीक्षकाच्या अधिकाराचे समर्थन करण्याचा विशेष सरकारी वकिलाचा प्रयत्न त्यामुळे त्रुटीपूर्ण होता. खरे तर, राज्य सरकारच्या वतीने हजर असलेले ज्येष्ठ वकील श्री. ठाकरे यांचे असे म्हणणे योग्य आहे की पोलीस नियमावलीच्या परिच्छेद २५(२) सह कलम १८(१) मध्ये अधिकृततेची आवश्यकता समाविष्ट करण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही, सरकारी वकिलांच्या निवेदनामुळे उच्च न्यायालयाला पोलीस नियमावलीवर अवलंबून राहण्यास प्रवृत्त केले गेले.कायद्याच्या प्रश्नावर पक्षकार (या प्रकरणात, राज्य) तर्फे

उपस्थित असलेल्या वकिलाद्वारे सादर केलेले निवेदन त्या पक्षाला किंवा त्या प्रकरणासाठी, या न्यायालयाला कायद्याचे योग्य अर्थ लावण्यापासून प्रतिबंधित करू शकत नाही. निवेदना दरम्यान, महाराष्ट्र पोलिस कायदा १९५१ च्या कलम ८ च्या तरतुदींना मान्यता देण्यात आली आहे.^{१९} कलम ८ खालीलप्रमाणे :

"८ [अधीक्षक आणि] अपर अधीक्षक, सहाय्यक अधीक्षक व उप अधीक्षक यांची नेमणूक.

राज्य शासनाला, प्रत्येक जिल्ह्यासाठी किंवा जिल्ह्याच्या भागासाठी किंवा एक किंवा त्याहून अधिक जिल्ह्यांसाठी [एक पोलिस अधीक्षक] व त्यास इष्ट वाटेल त्याप्रमाणे एक किंवा त्याहून अधिक अपर पोलिस अधीक्षक आणि पोलीस उपअधीक्षक नेमता येतील.

राज्य शासनाला, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशद्वारे, अपर अधीक्षकास, ज्या जिल्ह्यासाठी त्याला नेमले असेल त्या जिल्ह्यात किंवा त्याच्या कोणत्याही भागात या अधिनियमान्वये किंवा त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये [अधीक्षकाने] वापरावयाच्या सर्व किंवा कोणत्याही अधिकाराचा वापर करण्याचा व त्या अधीक्षकाने पार पाडावयाची सर्व किंवा कोणतीही कार्य किंवा कर्तव्य पार पाडण्याचा अधिकार देता येईल.

जिल्हा अधीक्षक, राज्य सरकारच्या पूर्व परवानगीने, या कायद्याद्वारे किंवा त्याखाली त्याला प्रदान केलेले कोणतेही अधिकार आणि कार्य सहाय्यक किंवा उपअधीक्षकाला सोपवू शकतो.

१९. "पोलीस अधिनियम"

४ [परंतु, कलम ३३ अन्वये कोणतीही नियम करण्याचे त्यात फेरफार करण्याचे किंवा ते रद्द करण्याचे अधीक्षकाने वापरावयाचे अधिकार सहाय्यक अधीक्षकांकडे किंवा उपाधीक्षकांकडे सोपविण्यात येणार नाही.]

गुजरात दुरुस्ती: मुंबई पोलीस कायदा, १९५१ च्या उपकलम (३) कलम ८ मध्ये, "या कायद्याद्वारे किंवा त्याखाली सहाय्यक किंवा उपअधीक्षकाला त्याला प्रदान केलेल्या" शब्दांच्या जागी, सहाय्यक किंवा उपअधीक्षकाला कलम ३३ अंतर्गत नियम किंवा आदेश बनवण्याचा, त्यात बदल करण्याचा किंवा रद्द करण्याचा

अधिकार वगळता, "या कायद्याद्वारे किंवा त्याखाली त्याला प्रदान केलेले" हे शब्द बदलले जातील.

[४-क]. २ (बिनतारी संदेश यंत्रणा व मोटार परिवहन यंत्रणा यासाठी किंवा कोणतेही विशिष्ट कर्तव्य पार पाडण्यासाठी संचालक, पोलीस बिनतारी संदेश यांची व अधीक्षकाची, सहाय्यक अधीक्षकांची आणि उपाधीक्षकांची नेमणूक.

राज्य शासनास, संपूर्ण राज्याकरिता अथवा त्याच्या कोणत्याही भागाकरिता - क)पोलीस बिनतारी संदेश यंत्रणेसाठी ; ख) पोलीस मोटार परिवहन यंत्रणेसाठी; किंवा ग) याबाबतीत राज्य शासनाने निर्धारित करेल अशी विशिष्ट कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी; [(एक) त्यास योग्य वाटेल त्याप्रमाणे एक किंवा अधिक संचालक, पोलीस बिनतारी संदेश, व [विशेष पोलीस महानिरीक्षक], पोलीस बिनतारी यंत्रणा (ज्याचा यापुढे "संचालक, पोलीस बिनतारी संदेश" असा निर्देश केला आहे.) याची आणि (दोन) त्यास योग्य वाटेल त्याप्रमाणे, एक किंवा अधिक पोलीस अधीक्षकांची आणि सहाय्यक पोलीस अधीक्षकांची व पोलिक उप अधीक्षकांची, नेमणूक करता येईल.]

अशा रीतीने नेमलेला * [कोणताही पोलीस बिनतारी संदेश संचालक आणि पोलीस अधीक्षक] राज्य शासन ^५ [यांच्यापैकी प्रत्येकाकडे वेळोवेळी नेमून देईल] या अधिकाराचा वापर करेल व सोपवलेली कार्ये पार पाडेल. ५[संचालक, या अधिनियमांद्वारे किंवा तदन्वये त्यास देण्यात आलेले अधिकार आणि कार्ये यापैकी कोणताही अधिकार आणि कार्ये राज्य शासनाच्या पूर्वपरवानगीने अधीक्षकाकडे किंवा एखाद्या सहाय्यक किंवा उपअधीक्षकाकडे सोपविता येतील, आणि अधीक्षकास, तशाच प्रकारच्या किंवा पूर्वपरवानगीस अधीन राहून, असे अधिकार व कार्ये एखाद्या सहाय्यक किंवा उपाधीक्षकाकडे सोपवता येतील:] परंतु ^६[संचालक, अधीक्षक] किंवा सहाय्यक अधीक्षक किंवा उपअधीक्षक हा ८[महासंचालक व महानिरीक्षक यांच्या] नियंत्रणास अधीन राहून, पूर्वोक्त अधिकाराचा वापर करील आणि पूर्वोक्त कार्ये पार पाडील.] " सहाय्यक किंवा उपअधीक्षकाची कार्ये:]]."

३४. कलम ८ चे उपकलम (१) राज्य शासनाला, प्रत्येक जिल्ह्यासाठी किंवा जिल्ह्याच्या

भागासाठी किंवा एका किंवा त्याहून अधिक जिल्ह्यासाठी [एक पोलीस अधीक्षक] व त्यास इष्ट

वाटेल त्याप्रमाणे एक किंवा त्याहून अधिक अपर पोलीस अधीक्षक, सहाय्यक पोलीस अधीक्षक

आणि पोलीस उप अधीक्षक नेमता येईल उपकलम (२) राज्य शासनाला सर्वसाधारण किंवा

विशेष आदेशाद्वारे, अपर अधीक्षकास, ज्या जिल्ह्यासाठी त्याला नेमले असेल त्या जिल्ह्यात किंवा त्याच्या कोणत्याही भागात , या अधिनियमान्वये किंवा त्या त्या वेळी अमलात असलेल्या कोणत्याही काद्यान्वये अधीक्षकाने वापराव्याच्या सर्व किंवा कोणत्याही अधिकाराचा वापर करण्याचा व त्या अधीक्षकाने पार पडावयाची सर्व किंवा कोणतीही कार्ये किंवा कर्तव्ये पार पाडण्याचा अधिकार देता येईल. उपकलम (३) अधीक्षकास राज्य शासनाची पूर्वपरवानगी घेऊन त्याला देण्यात आलेले अधिकार व कार्ये सहायक अधीक्षकाकडे किंवा उप अधीक्षकाकडे सोपविता येतील. कलम ८ हे सूचित करण्याच्या उद्देशाने अपीलकर्त्याद्वारे सूचित केले आहे की:

क).कोणत्याही जिल्ह्यात अधीक्षक आणि अपर पोलीस अधीक्षकांची नेमणूक करण्यासाठी राज्य सरकारला एक विशिष्ट वैधानिक अधिकार आहे; आणि
ख)राज्य शासनने सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे अधिकार दिल्यानंतर अपर अधीक्षक त्या जिल्ह्यातील अधीक्षकाकडे सोपवलेले अधिकार, कार्ये आणि कर्तव्ये पार पाडू शकतात.

३५. अपीलकर्त्याचा युक्तिवाद असा आहे की कलम ८ च्या उपकलम (२) मधील सक्षम करण्याच्या अधिकाराचा वापर राज्य सरकारने अपर अधीक्षकांना अधिकार अधीक्षकांना केलेला नाही. मकोकाच्या कलम १८(१) अंतर्गत अधीक्षकांना देण्यात आलेल्या अधिकाराचा वापर करण्यासाठी हा महत्त्वाचा मुद्दा दुर्लक्षित करत आहे . मकोका हा कलम २५ मधील अधिलिखित तरतुदीसह अधिनियमित केलेला एक विशेष कायदा आहे.पोलीस नियमावलीमध्ये

(वर नमूद केल्याप्रमाणे परिच्छेद २५(२)) किंवा दुसऱ्या कायद्यात (पोलीस कायद्याचे कलम ८(२)) समाविष्ट असलेल्या अधिकृततेसाठीच्या मकोका च्या तरतुदींचे वाचन करून, अपर अधीक्षक पद हे अधीक्षक दर्जाच्या खाली नसलेल्या अधिकाऱ्याच्या वर्णनाशी जुळत नाही या निवेदनाची समर्थनीयता निश्चित केली जाऊ शकत नाही..उच्च न्यायालयासमोर आणि या न्यायालयासमोर अपीलकर्त्याच्या वतीने मांडण्यात आलेल्या आव्हानाला दिलेल्या उत्तराला कलम ८(१) मकोकाच्या तरतुदींचाच अर्थ लावला पाहिजे. कलम ८(१) अधीक्षक "दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या" पोलीस अधिकाऱ्यापुढे एखाद्या व्यक्तीने दिलेला कबुलीजबाब स्वीकारार्ह ठरवते.

३६. ज्येष्ठ वकील श्री. अमित देसाई यांनी **महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध केशव भाऊराव मलिक**,^{२०}

२०. फौजदारी अपील क्रमांक ८३५/१९७४) या प्रकरणात १ सप्टेंबर १९७७ रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशाच्या निर्णयावर भर दिला, ज्यामध्ये प्रथमवर्ग न्यायदंडाधिकारी यांचे द्वारे प्रतिवादीची जुगार कायद्याच्या कलम ४ आणि ५ अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्याच्या आरोपातून निर्दोष मुक्तता केली होती. आरोपीपैकी एकाने सोलापुरातील एका घराचा वापर मटका सट्टेबाजीसाठी सर्वसाधारण गेमिंग हाऊस म्हणून केला होता, या आरोपावर अभियोग आधारित होता. या घरावर त्या भागातील अपर पोलीस अधीक्षकांच्या नेतृत्वाखाली काही अधिकाऱ्यांनी धाड टाकला; धाड टाकण्यापूर्वी कोणतेही वॉरंट मिळाले नव्हते. अभियोग पक्षाने असा युक्तिवाद केला की वॉरंटची आवश्यकता नाही कारण अपर पोलीस अधीक्षकाला छापे टाकण्याचे अधिकार देण्यात आले होते. पोलीस कायद्याच्या कलम ८(२) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकाराचा वापर करून, महाराष्ट्र शासनाने २४ नोव्हेंबर १९७१ रोजी अधिसूचना जारी करून अधीक्षक, यांना सोलापूर जिल्ह्यात "या कायद्यांतर्गत जिल्हा पोलीस अधीक्षकाद्वारे वापरण्यात येणारे आणि पार पाडले जाणारे सर्व अधिकार, कार्ये आणि कर्तव्ये पार पाडतील" असे

अधिकार दिले. उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी असे मत व्यक्त केले की या आदेशानुसार, अपर पोलीस अधीक्षकांना केवळ पोलीस कायदांतर्गत अधीक्षकांचे अधिकार, कार्ये आणि कर्तव्ये बजावण्याचा अधिकार देण्यात आला होता आणि सध्या अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायदांतर्गत नव्हे . जुगार कायद्याच्या कलम ६ मध्ये असे नमूद करण्यात आले आहे की, उपनिरीक्षक दर्जापेक्षा खाली नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याला एकतर लेखी सामान्य आदेशाद्वारे किंवा प्रत्येक प्रकरणात पोलीस आयुक्तांनी जारी केलेल्या विशेष वॉरंटद्वारे त्याला सामान्य गेमिंग हाऊस म्हणून वापरल्या जात असल्याचा संशय असेल अशा कोणत्याही घरात, खोलीत किंवा ठिकाणी शोध घेण्यासाठी अधिकृत प्रवेश करणायचे अधिकार दिले जातील. पोलीस आयुक्तांच्या हद्दीतील क्षेत्राव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रांसाठीही अशीच तरतूद होती.

३७ . वरील प्रकरणात उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशाचा निर्णय स्पष्टपणे वेगळा करता येण्याजोगा आहे कारण जुगार कायद्यात विशेषतः अधिकृत वॉरंटची आवश्यकता आहे. पोलीस कायद्याच्या कलम ८(२) अंतर्गत राज्याने ज्या अधिकृततेच्या आदेशावर भर दिला होता, तो केवळ पोलीस कायदांतर्गत कार्यांच्या कामगिरीशी संबंधित होता.याच पार्श्वभूमीवर एकल न्यायाधीशांनी असे मत व्यक्त केले की, अपर पोलीस अधीक्षक जुगार कायदांतर्गत अधीक्षकाच्या अधिकारांचा वापर करू शकला नसता आणि शोध घेण्यासाठी वॉरंट जारी करू शकला नसता.दुसऱ्या शब्दांत, शोध घेण्यासाठी जुगार कायदांतर्गत अधिकृततेची विशिष्ट आवश्यकता होती आणि अशा अधिकृततेच्या अनुपस्थितीत, शोध घेणेच बेकायदेशीर असल्याचे मानले गेले.

३८ . या टप्प्यावर, या प्रकरणाशी संबंधित या न्यायालयाचे काही निर्णय उद्धृत करणे आवश्यक असेल.कर्तार सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य, २१ या खटल्यात, या न्यायालयाच्या

घटनापीठाने दहशतवादी आणि विध्वंसक कारवाया (प्रतिबंध)कायदा १९८७ च्या कलम १५ च्या २२ वैधतेवर विचार केला, ज्याने संविधानाच्या कलम १४ चे उल्लंघन केले आहे.अव्हाणीत प्रकरण फेटाळताना न्यायालयाने असे म्हटले:

"२५४. कबुलीजबाब नोंदविण्याचा अधिकार उच्च पोलीस अधिकाऱ्यांवर न्यायिक अधिकाऱ्याने आत्तापर्यंत सामान्य प्रक्रियेत नोंदविण्याचा अधिकार देऊन, आम्ही असे सांगतो की, कबुलीजबाब नोंदविण्याच्या प्रक्रियेचा आणि स्वीकृत नियमांचा भंग होऊ नये, ज्यातून फक्त खरे आणि ऐच्छिक विधान प्रतिबिंबित झाले पाहिजे आणि सत्य आणि विश्वासाहता (sic) विचारात न घेता, प्राधिकरणाने पुराव्याचा स्रोत म्हणून एक आविष्कृत कबुलीजबाब घेतला आहे, अशी अतिरेकी टीका करण्यास जागा नसावी कारण जेव्हा न्यायाधीशाने टिप्पणी केली की, "मी सत्य ऐकायचे नाही का?", तेव्हा अभियोग पक्षाने आश्चर्यकारक उत्तर दिले, "नाही, न्यायमूर्तींनी केवळ पुरावा ऐकायचा आहे ". "

३९ . कबुलीजबाब नोंदविण्याचा अधिकार 'उच्च पोलीस अधिकाऱ्या' कडे निहित होता, जो आतापर्यंत न्यायालयीन अधिकाऱ्याला लाभला होता, हे लक्षात घेऊन न्यायालयाने अव्हांनित असलेली वैधानिक तरतूद कायम ठेवली.कबुलीजबाब नोंदवून घेण्याची प्रक्रिया किंवा स्वीकृत निकषांचे कोणतेही उल्लंघन होऊ नये, जे केवळ सत्य आणि ऐच्छिक विधाने प्रतिबिंबित करतील, असे न्यायालयाने म्हटले. अधीक्षकांपेक्षा कमी दर्जाच्या नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याने गुन्ह्याच्या पूर्व चौकशीत प्राप्त केलेला कबुलीजबाब कलंकित होणार नाही याची खात्री करण्यासाठी न्यायालयाने मार्गदर्शक तत्वे तयार करण्यास पुढे सरसावले.^{२३}

२१. (१९९४) ३ एससीसी ५६९

२२. "टाडा " TADA

२३. निकालाच्या परिच्छेद २६३ मध्ये तयार केलेली मार्गदर्शक तत्वे खालीलप्रमाणे आहेत:

"(१) कबुलीजबाब "मोकळ्या वातावरणात" व ज्या भाषेत त्या व्यक्तीची तपासणी करण्यात आली असेल त्याच भाषेत व त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे नोंदवून घेण्यात यावा;

(२) ज्या व्यक्तीकडून कायद्याच्या कलम १५(१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवला गेला आहे, त्या व्यक्तीला देखील उपकलम १५(१) अन्वये त्याच्याकडे कबुली जबाब पाठवले आवश्यक असेल अशा मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्याय दंडाधिकारी यांच्या समोर यांचे गैरवाजवी विलंबाशिवाय कबुलीजबाबाच्या मूळ लेखी किंवा यांत्रिक साधनांवर नोंदवून घेतलेल्या निवेदनासह हजर करण्यात येईल;

(३) मुख्य महानगर दंडाधिकारी किंवा मुख्य न्यायिक दंडाधिकाऱ्यांचे कर्तव्य आहे की, हजर करण्यात आलेल्या व आरोपीने केलेले निवेदन काटेकोरपणे नोंदवेल आणि त्याची स्वाक्षऱ्या घेईल आणि छळ झाल्याची तक्रार आल्यास, अशा आरोपीला सहाय्यक जिल्हा

शल्य चिकित्सकाच्या दर्जापेक्षा कमी नसेल अशा वैद्यकीय अधिकाऱ्यापुढे वैद्यकीय तपासणीसाठी हजर करण्याचे निर्देश देण्यात येतील;

(4) दंड प्रक्रिया संहिता, 1973 मध्ये काहीही असले तरी, महानगरांमध्ये आणि इतरत्र पोलीस उपअधीक्षक किंवा समतुल्य दर्जाच्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या सहाय्यक पोलीस आयुक्त पदाच्या खाली असलेल्या कोणत्याही पोलीस अधिकाऱ्याने 1987 च्या या कायद्यांतर्गत दंडनीय असलेल्या कोणत्याही गुन्हाची चौकशी करू नये. या कायद्यातील कठोर तरतुदी लक्षात घेता हे आवश्यक आहे. अधिक म्हणजे जेव्हा कलम 17 अंतर्गत भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, 1988 आणि कलम 13 अंतर्गत अनैतिक वाहतूक प्रतिबंध कायदा, 1956, त्या निर्दिष्ट कायद्यांतर्गत गुन्हांचा तपास करण्यासाठी केवळ विशिष्ट दर्जाच्या पोलीस अधिकाऱ्याला अधिकृत करतात.

(५) पोलीस अधिकाऱ्याने, जर न्यायालयीन कोठडीतून कोणत्याही व्यक्तीचा कोठडी पूर्व-आरोपपत्रासाठी किंवा खटल्यापूर्वीच्या चौकशीसाठी मागत असेल, तर त्याने शपथपत्र दाखल करून केवळ अशा कोठडी कारणच नव्हे तर पोलीस कोठडी मागण्यास उशीर होत असल्यास त्याचे कारणही स्पष्ट केले पाहिजे.

(6) चौकशीसाठी नेण्यात आलेल्या व्यक्तीला, तो कबुलीजबाब देण्यास बांधील नाही आणि जर त्याने असे केले तर उक्त विधान त्याच्या विरोधात पुरावा म्हणून वापरले जाऊ शकते, शकतो असा वैधानिक इशारा मिळाल्यावर, त्याच्या मौनाच्या अधिकार बजावला जाऊ शकतो पोलीस अधिकाऱ्याने जबाब देण्याची कोणतीही सक्ती न करता त्याच्या अधिकाराचा आदर केला पाहिजे "

४०. राजस्थान राज्य विरुद्ध अजित सिंग, ^{२४}[२४ (२००८) १ एस. सी. सी. ६०१^१ मध्ये या न्यायालयाच्या

दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने कर्तार सिंगच्या निर्णयावर टाडाच्या कलम १५ मधील तरतुदींचा

विचार करताना, निरीक्षण नोंदविले की:

"१०. हे दिसून येईल की कलम १५ हे सामान्य कायद्यापासून एक स्पष्ट विचलन आहे की पोलीस अधिकाऱ्या समक्ष केलेले विधान अनुज्ञेय नाही. कर्तार सिंग प्रकरणात [(१९९४) ३ एस. सी.सी. ५६९:१९९४ एस. सी.सी.(सी.आर.आय.)८९९] या न्यायालयाने कलम १५ चे अधिकार कायम ठेवत या तरतुदीच्या तीव्रतेवर वारंवार विचार केला की ही एक पूर्णपणे नवीन प्रक्रिया आहे आणि कबुलीजबाब नोंदविण्या संबंधित तरतुदींच्या विशिष्ट संदर्भात कायदा आणि नियमांच्या तरतुदींचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे यावर भर दिला.

४१ . महाराष्ट्र राज्य वि. कमल अहमद [२५ . (२०१३) १२ एससीसी १७] मधील दोन न्यायाधीशांच्या

खंडपीठाच्या निर्णयाने मकोका अंतर्गत नोंदवलेल्या कबुलीजबाबाला मान्यता दिली.

न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की मकोका चे कलम १८ हे पुरावा कायद्याच्या कलम २५

आणि २६ मध्ये नमूद केलेल्या नियमाला अपवाद असल्याने, त्याचा "त्या अंतर्गत विचारात

घेतलेल्या मर्यादित हेतूसाठी" काटेकोरपणे अर्थ लावावा लागेल. **याकूब अब्दुल रझाक मेमन**

विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, [२६. (२०१३) १३ एससीसी १] या खटल्यात, या न्यायालयाच्या दोन

न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे म्हटले आहे की पोलीस अधिकाऱ्याकडे दिलेला कबुलीजबाब

कायद्याने स्वीकारार्ह होण्यापूर्वी टाडाच्या कलम १५ आणि नियम १५ च्या तरतुदींचे पालन

करणे आवश्यक आहे. **रणजित सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य,** [२७. (२००२) ८ एससीसी ७३] या

खटल्यात या न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने नमूद केले की, अपर पोलीस

अधीक्षक (अभियोग पक्षाचे साक्षीदार क्र. ४) यांनी पोलीस अधीक्षक (अभियोग पक्षाचे

साक्षीदार क्र. ३) यांच्या तोंडी निर्देशानुसार दोन आरोपींचा कबुलीजबाब नोंदवला, जो

प्रशासकीय पदानुक्रमात त्यांच्या दर्जा पेक्षा वरचा दर्जा असल्याचे त्यांनी मान्य केले. 18-20 दिवसांच्या पोलीस कोठडीतून बाहेर आलेल्या आरोपींनी त्यांचा जबाब द्यावी की नाही यावर विचार करण्यासाठी त्यांना अर्धा तास देण्यात आला होता. या न्यायालयाने असे म्हटले की आरोपीला चिंतन करण्यास सक्षम करण्यासाठी अर्धा तास अपुरा होता. अपर पोलीस अधीक्षकाच्या लक्षात आल्यानंतर, ज्या पोलीस अधीक्षकाने त्याला कबुलीजबाब नोंदवण्याची सूचना दिली होती तो प्रशासकीय पदानुक्रमात त्याच्यापेक्षा वरच्या दर्जाचा होता , असे न्यायालयाने म्हटले:

" १९ अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ४ द्वारे कबुलीजबाब नोंदवून घेण्याचा आणखी एक पैलू आहे. आधीच लक्षात आले आहे की, ते अपर पोलीस अधीक्षक होते.प्रशासकीय अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ३- श्री निवास वशिष्ठ, पोलीस अधीक्षक दर्जापेक्षा खालच्या पदावर होते. पोलिस अधिकारी, अपर पोलिस अधीक्षक या अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ४ चा दर्जा सिद्ध करण्यासाठी कोणताही नियम, नियमन किंवा इतर तरतूद राज्यासाठीचे

विद्वान वकील दाखवू शकले नाहीत.तो पोलीस अधीक्षकांपेक्षा खालच्या दर्जाचा पोलीस अधिकारी होता हे सिद्ध होईल असे काही एक आमच्या निदर्शनास आणले गेले नाही. तथापि, विद्वान वकिलाने सादर केले की जरी अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ४ ने नोंदवून घेतलेले दोन कबुलीजबाब विचारात घेतली गेली नाहीत तरीही अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ३ ने नोंदवून घेलेल्या कबुलीजबाबाच्या आधारेच दोषसिद्धी कायम ठेवली जाऊ शकते.अभियोक्ता पक्षाचे साक्षीदार क्र ३ ने नोंदवून घेलेल्या कबुलीजबाबाच्या संदर्भात आम्ही यापूर्वीच येथे आमची मते व्यक्त केली आहेत."

४२ . त्यामुळे वरील निष्कर्षामुळे अपर पोलिस अधीक्षकांनी केलेल्या एका विशिष्ट कबुलीला स्वीकृती दिला की, प्रशासकीय पदानुक्रमात पोलीस अधीक्षक त्यांच्यापेक्षा वर होते आणि अपर पोलीस अधीक्षक पदाचा दर्जा सिद्ध करण्यासाठी कोणताही नियम, नियमन किंवा तरतूद सादर करण्यात राज्य असमर्थ होते.

४३. मकोकाचे कलम १८ (१) मध्ये असे नमूद केले आहे की "पोलीस अधीक्षक पदापेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्यासमोर एखाद्या व्यक्तीने दिलेला कबुलीजबाब" इतर वैधानिक

अटींच्या अधीन राहून स्वीकारार्ह असेल.मकोकाच्या च्या इतर काही तरतुदींमध्ये "दर्जापेक्षा कमी नाही " ही अभिव्यक्ती वापरली जाते. कलम १४ (१०) मध्ये "अपर पोलीस महासंचालकाच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसलेला अधिकारी" या अभिव्यक्तीचा वापर करतो आणि तपासी पोलीस अधिकाऱ्याला वायर, इलेक्ट्रॉनिक किंवा तोंडी संप्रेषणे रोखण्यासाठी कोणाला अधिकार दिलेला आहे हे निर्दिष्ट करते. कलम २३ " च्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसलेला पोलीस अधिकारी" किंवा, जसे की, "च्या दर्जापेक्षा कमी दर्जा असलेला पोलीस अधिकारी" असे तीन संदर्भांमध्ये अभिव्यक्ती निर्दिष्ट करते : पाहिले, संघटित गुन्हेगारीच्या गुन्हाबद्दल माहिती नोंदविण्या संबंधीत ; दुसरे, मकोका (MCOCA) च्या तरतुदींनुसार गुन्हाच्या तपासाच्या संबंधात; आणि तिसरा, न्यायालयाद्वारे मकोका (MCOCA) अंतर्गत गुन्हाची दखल घेणे. या कायद्यांतर्गत संघटित गुन्हेगारीच्या गुन्हाची माहिती नोंदविल्यावर, कलम २३ (१) (क) साठी अशा पोलीस अधीक्षकांची परवानगी घेणे आवश्यक आहे ज्यांचा हुद्दा(rank) हा पोलीस उप महानिरीक्षक यांच्या पेक्षा कमी नसावा. कलम २३ (१) (ख) हे उप पोलीस अधीक्षक हुद्द्यापेक्षा कमी असलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याद्वारे मकोका (MCOCA) अंतर्गत गुन्हाचा तपास करण्यास मनाई करते. न्यायालयाने कायद्यांतर्गत एखाद्या गुन्हाची दखल घेण्यापूर्वी, कलम २३ (२) मध्ये पोलीस अधिकाऱ्याची ज्यांचा हुद्दा अतिरिक्त पोलीस महासंचालक हुद्द्यापेक्षा कमी नसेल त्यांची पूर्व मंजूरी घेणे आवश्यक आहे.

४४. अपीलकर्त्यांचे असे म्हणणे आहे की, महाराष्ट्र पोलिसांच्या पदानुक्रमातील विविध पदांची विधिमंडळाला जाणीव होती आणि त्यांनी अतिरिक्त पोलीस महासंचालकांचा संदर्भ देताना कलम १४ (१) मधील 'अतिरिक्त' या शब्दाचा जाणीवपूर्वक वापर केला आहे. त्याचप्रमाणे, असेही आग्रही निवेदन करण्यात आले आहे कि, कलम २३(१)(क) मध्ये पोलीस उपमहानिरीक्षक आणि कलम २३(१)(ख) मध्ये उपअधीक्षक यांचा संदर्भ देताना विधिमंडळाने जाणीवपूर्वक "उप" हा शब्दप्रयोग वापरला आहे. तार्किक निगमन प्रक्रियेनुसार, असे आग्रही प्रतिपादन करण्यात आले आहे की जेव्हा कलम १८(१) मध्ये विधानमंडळाने "पोलीस अधीक्षक" ही अभिव्यक्ती वापरली तेव्हा ती अभिव्यक्ती वापरत असताना "किंवा अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक" हे शब्द वापरता आले असते, कारण त्यांनी वर नमूद केलेल्या वैधानिक तरतुदींमध्ये 'अतिरिक्त' या शब्दाचा वापर केला आहे. या युक्तिवादाच्या आधारे, असे आवाहन करण्यात आले आहे की, कलम १८ (१) मधील "अतिरिक्त" या शब्दाच्या अनुपस्थितीमुळे असा निष्कर्ष निघतो की केवळ पोलीस अधीक्षकांनी कबुलीजबाब नोंदवावा असा विधिमंडळाचा हेतू आहे.

४५. अपीलकर्त्यांच्या वतीने करण्यात आलेल्या निवेदनावरून असे स्पष्ट होते की, एम. सी. ओ. सी. ए. (MCOCA) च्या तुलना केलेल्या इतर काही तरतुदींचा बारकाईने विचार केला गेला पाहिजे. कलम १८ (१) मध्ये, एम.सी.ओ.सी.ए. (MCOCA) च्या इतर काही तरतुदींप्रमाणेच, 'हुद्दा' ही अभिव्यक्ती वापरली आहे. 'हुद्दा' या अभिव्यक्तीची पद किंवा पदांशी एकत्रीकरण किंवा

तुलना केली जाऊ शकत नाही.पी. रामनाथ अय्यर यांच्या 'लॉ लेक्सिकन' (१९९७ ची आवृत्ती)

मध्ये, हुद्दा ही अभिव्यक्ती खालील संज्ञांमध्ये परिभाषित केली गेली आहे:

"हुद्दा"(rank) -अग्रक्रम .सामान्य भाषेत 'हुद्दा' हा शब्द, इंग्रजी शब्दोच्चारात देखील एखाद्या पदाचा संदर्भ देतो, विशेषतः एखाद्या सामाजिक संघटनेतील स्थिती किंवा इतर स्थायी स्थिती असलेला एखादा अधिकारी. त्याचप्रमाणे, 'प्राधान्य' हा शब्द औपचारिक प्रसंगी पाळला जाणारा औपचारिक क्रम किंवा केवळ नाममात्र अधिकार किंवा शक्ती प्रदान करणे किंवा समाविष्ट करणे किंवा अधिमन्य वागणूकी बाबत अधिकार दर्शवितो.

सुप्रीम कोर्ट अँडव्होकेट्स ऑन रेकॉर्ड असोसिएशन विरुद्ध भारतीय संघ राज्य , ए. आय. आर.[AIR]१९९४ एस. सी. २६८, ४४५ 445."

४६. ब्लॅक्स लॉ डिक्शनरी (पाचवी आवृत्ती) तशाच पद्धतीने 'हुद्दा' या अभिव्यक्तीची व्याख्या अशा प्रकारे करते:

"हुद्दा"(rank) व समाजातील स्थान. गुणवत्ता किंवा मूल्याची श्रेणी. अधिकृत पदाची श्रेणी. इतरांच्या अनुषंगाने लष्कर आणि नौदलातील विशिष्ट अधिकारी स्थापित केले जातात. "हुद्दा"(rank) या अभिव्यक्तीचा वापर अनेकदा पदाधिकारापेक्षा काहीतरी वेगळे व्यक्त करण्यासाठी केला जातो.त्यानंतर ते विशेषाधिकार, प्राधान्य आणि कधीकधी आदेशाच्या बाबतीत इतर अधिकाऱ्यांच्या संदर्भात त्याचे सापेक्ष स्थान निश्चित करण्यासाठी किंवा ज्याद्वारे त्याचे वेतन आणि वित्तलब्ध्या निश्चित करण्यासाठी एखाद्या अधिकाऱ्याला प्रदान केलेले सन्मान, प्रतिष्ठा किंवा प्रतिष्ठेचे पद किंवा पदवी बनते.लष्कराच्या कर्मचारीवर्ग अधिकाऱ्यांच्या बाबतीत हेच घडते.वुड वि. युनायटेड स्टेट (U.S) , १५ Ct.Cl. १५१, १५९ ".

४७. सुप्रीम कोर्ट अँडव्होकेट्स-ऑन-रेकॉर्ड असोसिएशन वि. भारतीय संघ राज्य ,[२८ (1993)4 SCC 441] या प्रकरणात, या न्यायालयाच्या नऊ न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले की 'हुद्दा' हा शब्द प्राधान्याशी जवळून संबंधित आहे:

"४९४. ... त्याच प्रकारात 'प्राधान्य' हा शब्द क्रमवारीत प्रथम असणे किंवा औपचारिक स्थितीत असणे म्हणजे सर्वात महत्वाची स्थिती दर्शवितो. अशा प्रकारे हे दिसून येईल की 'प्राधान्य' हा शब्द केवळ 'हुद्दा' आणि 'अग्रक्रम' या शब्दांशी अविभाज्यपणे जोडलेला नाही तर संकल्पनात्मकदृष्ट्या ते सर्व एकाच कुटुंबातील आणि जातीचे, गट आणि तत्व आहेत. "

४८. संसदेने अनुच्छेद १८ मध्ये 'पदनाम' किंवा 'पद' ही अभिव्यक्ती वापरलेली नाही, तर

त्याऐवजी 'हुद्दा' ही अभिव्यक्ती वापरली आहे. खरा प्रश्न हा आहे की पोलीस अधीक्षक पदाचा

दर्जा हा अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक ह्या पदात समाविष्ट आहे का? जर अतिरिक्त पोलिस

अधीक्षक हा पोलिस अधीक्षकांपेक्षा कनिष्ठ दर्जाचा असेल तर स्पष्टपणे अतिरिक्त पोलिस

अधीक्षक दर्जाचा अधिकारी कलम १८(१) नुसार कबुलीजबाब नोंदविण्यास सक्षम नसेल. याउलट, अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे पोलीस अधीक्षकांच्या समान दर्जाचे असल्यास, अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांना कबुलीजबाब नोंदविण्यावर कोणताही वैधानिक अडथळा नसेल. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे "पोलीस अधीक्षक पदापेक्षा कमी दर्जा नसावा" या अभिव्यक्तीची पूर्तता करतात की नाही हे मकोका (MCOCA) च्या इतर तरतुदींचा वरवरचा विचार करून निगमित करून भागणार नाही, तर या प्रश्नाचे उत्तर स्वतंत्रपणे निगमित केले जाणे आवश्यक आहे.

४९. अखिल भारतीय सेवा अधिनियम, १९५१ च्या अधिनियमात "अखिल भारतीय सेवा " या शब्दप्रयोगाचा अर्थ, भारतीय प्रशासनिक सेवा म्हणून ओळखली जाणारी सेवा किंवा भारतीय पोलीस सेवा म्हणून ओळखली जाणारी सेवा [किंवा कलम २क मध्ये विनिर्दिष्ट केलेली अन्य कोणतीही सेवा], असा आहे. कलम ३ (१) मध्ये संबंधित राज्यांच्या शासनांचा विचार घेतल्यानंतर केंद्र सरकारला, एखाद्या अखिल भारतीय सेवेमधील भरती व तेथे नियुक्त केलेल्या व्यक्तींच्या सेवाशर्ती विनियमित करण्यासाठी नियम करता येतील. कलम ३ (१) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून केंद्र सरकारने भारतीय पोलीस सेवा (संवर्ग) नियम १९५४ तयार केले आहेत. नियम २ (क) मध्ये 'संवर्ग अधिकारी' या शब्दाची व्याख्या 'भारतीय पोलीस सेवेचा सदस्य' अशी केली आहे. नियम २ (ख) हे स्पष्ट करते की 'संवर्ग पद' म्हणजे भारतीय पोलीस सेवा (संवर्ग सामर्थ्य निश्चिती) अधिनियम १९५५ च्या अनुसूचीतील प्रत्येक संवर्गातील बाब १ अंतर्गत निर्दिष्ट केलेली कोणतीही पदे. नियम १ (२) मध्ये असे नमूद केले आहे की विविध राज्यांच्या भारतीय पोलीस सेवेच्या संवर्गातील पदे आणि त्यांची संख्या आणि रचना नियमांच्या अनुसूचीमध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असेल. या अनुसूचीत महाराष्ट्र राज्यासह इतर राज्यांशी संबंधित नोंदी आहेत. महाराष्ट्राशी संबंधित नोंद खालील प्रमाणे आहे.

१.	राज्य सरकारच्या अंतर्गत वरिष्ठ पदे	१६४
	पोलीस महासंचालक-महाराष्ट्र	१
	पोलीस महासंचालक-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग	१
	व्यवस्थापकीय संचालक-महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ, मुंबई	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-कायदा आणि सुव्यवस्था, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
	पोलीस आयुक्त-नागपूर शहर	१
	पोलीस आयुक्त-मुंबई	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-राज्य गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-राज्य गुप्तचर विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
	पोलीस आयुक्त-ठाणे शहर	१
	पोलीस आयुक्त-पुणे शहर	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-प्रशिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-अस्थापना महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-राज्य राखीव बल, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
	अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-प्रशासन, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१

अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-भ्रष्टाचारविरोधी विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-नियोजन आणि समन्वय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-वाहतूक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-ठाणे प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-कोल्हापूर प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-नाशिक प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-नागपूर प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-अमरावती प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-औरंगाबाद प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-नांदेड प्रादेशिक विभाग	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-राज्य राखीव बल, पुणे	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-महिलांच्या नागरी हक्कांचे संरक्षण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-आस्थापना, मुंबई	१
विशेष पोलीस महानिरीक्षक-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१

विशेष पोलीस महानिरीक्षक-गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
सह पोलीस आयुक्त (गुन्हे), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त (प्रशासन), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त (कायदा आणि सुव्यवस्था), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त- ठाणे शहर	१
सह पोलीस आयुक्त- पुणे शहर	१
सह पोलीस आयुक्त- नागपूर शहर	१
सह पोलीस आयुक्त-राज्य गुप्तचर विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त-वाहतूक, बृहन्मुंबई	१
पोलीस सहआयुक्त-दहशतवादविरोधी पथक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-नवी मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-रेल्वे, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-नाशिक शहर	१
पोलीस आयुक्त-औरंगाबाद शहर	१
संचालक, महाराष्ट्र पोलीस अकादमी, नाशिक	१

अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, उत्तर प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, दक्षिण प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, उत्तर-पश्चिम प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, मध्य क्षेत्र, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, गुन्हे, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, सशस्त्र, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, विशेष शाखा(i), बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, संरक्षण आणि सुरक्षा, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त/पोलीस उप महानिरीक्षक-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-गुन्हे, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त, आर्थिक गुन्हे शाखा, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त-गुन्हे, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलिस आयुक्त-गुन्हे, नागपूर शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-प्रशासन, नागपूर शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-प्रादेशिक विभाग , ठाणे शहर	१

अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-पूर्व प्रादेशिक विभाग	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-प्रशासन, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-विभाग, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-दक्षिण विभाग, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-पूर्व विभाग, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-पश्चिम विभाग, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-प्रादेशिक विभाग -1, नागपूर शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-सोलापूर शहर	१
पोलीस आयुक्त-अमरावती शहर	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-(कायदा आणि सुव्यवस्था), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-प्रशिक्षण महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
उपसंचालक, महाराष्ट्र पोलीस अकादमी, नाशिक	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-राज्य राखीव बल, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-(प्रशासन) महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१

पोलीस उप महानिरीक्षक-दहशतवादविरोधी पथक, मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-बल-1, मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त-परिमंडळ 1-X, बृहन्मुंबई-	१०
पोलिस उपायुक्त-अंमली पदार्थ विरोधी कक्ष, बृहन्मुंबई	१
पोलिस उपायुक्त-परिमंडळ 1 ते IV, ठाणे शहर -	४
पोलीस उपायुक्त-विभाग 1 ते III, पुणे शहर	३
पोलीस उपायुक्त-विशेष शाखा, पुणे शहर	१
पोलीस उपायुक्त-विभाग 1 ते III, नागपूर शहर	३
पोलीस उपायुक्त-रेल्वे- पश्चिम रेल्वे, मुंबई	१
पोलीस अधीक्षक-रेल्वे, पुणे आणि नागपूर	२
पोलीस अधीक्षक-रायगड	१
पोलीस अधीक्षक-ठाणे ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-रत्नागिरी	१
पोलीस अधीक्षक-सिंधुदूर्ग	१
पोलीस अधीक्षक-नाशिक ग्रामीण	१

पोलीस अधीक्षक-अहमदनगर	१
पोलीस अधीक्षक-जळगाव	१
पोलीस अधीक्षक-धुळे	१
पोलीस अधीक्षक-कोल्हापूर	१
पोलीस अधीक्षक-पुणे ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-सातारा	१
पोलीस अधीक्षक-सांगली	१
पोलीस अधीक्षक-सोलापूर ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-औरंगाबाद ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-जालना	१
पोलीस अधीक्षक-बीड	१
पोलीस अधीक्षक-उस्मानाबाद	१
पोलीस अधीक्षक-नांदेड	१
पोलीस अधीक्षक-लातूर	१
पोलीस अधीक्षक-परभणी	१

पोलीस अधीक्षक-नागपूर ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-भंडारा	१
पोलीस अधीक्षक-चंद्रपूर	१
पोलीस अधीक्षक-गडचिरोली	१
पोलीस अधीक्षक-गडचिरोली (दक्षिण)	१
पोलीस अधीक्षक-वर्धा	१
पोलीस अधीक्षक-अमरावती ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक-अकोला	१
पोलीस अधीक्षक-यवतमाळ	१
पोलीस अधीक्षक-बुलढाणा	१
पोलीस अधीक्षक-नंदुरबार	१
पोलीस अधीक्षक-हिंगोली	१
पोलीस अधीक्षक-वाशिम	१
पोलीस अधीक्षक-गोंदिया	१
समादेशक, राज्य राखीव बल , गट I, II पुणे, I. V. नागपूर, VIIA मुंबई आणि XI नवी मुंबई	५

पोलीस उपायुक्त (मुख्यालय-1), बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त विशेष शाखा-1, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, वाहतूक (मुख्यालय), बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, राज्य गुप्तचर विभाग (प्रशासन), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, मुख्यालय, नवी मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, गुन्हे अन्वेषण-1, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, सशस्त्र पोलीस (L.A.) -1, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त-उपनगरी वाहतूक, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त-परिमंडळ-1, नवी मुंबई	१
पोलिस उपायुक्त-मुख्यालय, नाशिक शहर	१
पोलिस उपायुक्त-मुख्यालय, सोलापूर शहर	१
पोलिस उपायुक्त, मुख्यालय, अमरावती शहर	१
पोलीस अधीक्षक-गुन्हे अन्वेषण विभाग (गुन्हे), नागपूर	१
पोलीस उपायुक्त, राज्य गुप्तचर विभाग, पुणे	१
पोलीस उपायुक्त-वाहतूक, पुणे शहर	१

	पोलीस उपायुक्त-मुख्यालय, औरंगाबाद शहर	१
	पोलीस अधीक्षक-भ्रष्टाचारविरोधी विभाग, नागपूर	१
	पोलीस अधीक्षक-गुन्हे अन्वेषण विभाग, औरंगाबाद	१
	प्राचार्य-पोलीस प्रशिक्षण शाळा, नागपूर	१
	प्राचार्य-पोलीस प्रशिक्षण शाळा, खंडाळा	१
	पोलीस अधीक्षक-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, ठाणे	१
	पोलीस अधीक्षक-भ्रष्टाचारविरोधी विभाग, पुणे	१
	पोलीस उपायुक्त-परिमंडळ-॥, बृहन्मुंबई	१
१	एकूण वरिष्ठ कर्तव्य पद	१६४
२	केंद्रीय प्रतिनियुक्ती आरक्षित करणे बाब १ च्या ४० टक्के पेक्षा जास्त नसलेली,	६५
३	राज्य प्रतिनियुक्ती आरक्षित करणे बाब १ च्या २५ टक्क्यांपेक्षा जास्त नसलेली	४१
४	प्रशिक्षण आरक्षित करणे बाब १ च्या ३.५ टक्क्यांपेक्षा जास्त नसलेली	०५
५	रजा आरक्षित आणि कनिष्ठ पदांसाठी आरक्षित करणे वरील बाब १ च्या १६.५% पेक्षा जास्त नसलेली	२७
६.	भारतीय पोलीस सेवा (भरती) आधिनियम, १९५४ च्या नियम ९ अंतर्गत पदोन्नतीद्वारे भरली जाणारी पदे, वरील ३३.१/३% १,२,३ आणि ४ पेक्षा जास्त नसलेली	९१
७	थेट भरतीद्वारे भरली जाणारी पदे (बाब १ + २ + ३ + ४ + ५ + ६)	२११

५०. अनुसूची हे दर्शविते की संवर्ग संख्या खालील नमूद विविध पदांमध्ये वितरीत केली जाते:

अ. पोलीस महासंचालक;

ब. अतिरिक्त पोलीस महासंचालक;क. पोलीस आयुक्त;

ड. विशेष पोलीस महानिरीक्षक;

ई. सह पोलीस आयुक्त;

फ. अतिरिक्त पोलीस आयुक्त;ब. पोलीस उप महानिरीक्षक;भ. पोलीस अधीक्षक;

म. समादेशक, राज्य राखीव दल; आणि. पोलीस उपायुक्त.

५१. १६ ऑक्टोबर २०१८ रोजी, केंद्र सरकारने, अखिल भारतीय सेवा कायदा १९५१ च्या कलम ३ (१) सह वाचन केलेल्या आय. पी. एस. (संवर्ग) नियम १९५४ च्या नियम ४ मधील उप-नियम १ आणि २ द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, भारतीय पोलीस सेवा (संवर्ग शक्ती निश्चित करणे) दुसरी दुरुस्ती नियम २०१८ अधिसूचित केले. भारतीय पोलीस सेवेची अनुसूची

[भाग II - खंड ३(i)] भारताचे राजपत्र : असाधारण

	राज्य सरकारच्या अंतर्गत वरिष्ठ पद	१७२
	पोलीस महासंचालक-महाराष्ट्र	१
	पोलीस महासंचालक-लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग	१

व्यवस्थापकीय संचालक-महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ, मुंबई	१
पोलीस महासंचालक- विधी आणि तांत्रिक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-कायदा आणि सुव्यवस्था, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-नागपूर शहर	१
पोलीस आयुक्त-बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-राज्य गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
आयुक्त, राज्य गुप्तचर विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-ठाणे शहर	१
पोलीस आयुक्त-पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-प्रशिक्षण व विशेष विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-अस्थापना महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-राज्य राखीव दल, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-प्रशासन, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-भ्रष्टाचारविरोधी विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१

अतिरिक्त पोलीस महासंचालक-नियोजन आणि समन्वय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक- महामार्ग वाहतूक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त, नवी मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस महासंचालक, दहशतवाद विरोधी पथक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस महानिरीक्षक, कोकण परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, कोल्हापूर परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, नाशिक परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, नागपूर परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, अमरावती परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, औरंगाबाद परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, नांदेड परिक्षेत्र	१
पोलीस महानिरीक्षक, (पूर्व क्षेत्र), गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
पोलीस महानिरीक्षक, महिला अत्याचार प्रतिबंधक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
पोलीस महानिरीक्षक (प्रशासन), मुंबई	१
पोलीस महानिरीक्षक, (पश्चिम क्षेत्र), गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१

सह पोलीस आयुक्त (गुन्हे), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त (प्रशासन), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त (कायदा आणि सुव्यवस्था), बृहन्मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त- ठाणे शहर	१
सह पोलीस आयुक्त- पुणे शहर	१
सह पोलीस आयुक्त- नागपूर शहर	१
सह पोलीस आयुक्त-राज्य गुप्तचर विभाग, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त-वाहतूक, बृहन्मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-रेल्वे, मुंबई	१
पोलीस आयुक्त-नाशिक शहर	१
पोलीस आयुक्त-औरंगाबाद शहर	१
संचालक, महाराष्ट्र पोलीस अकादमी, नाशिक	१

पोलीस महानिरीक्षक, (सायबर सुरक्षा), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस महानिरीक्षक, आर्थिक गुन्हे शाखा, गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
सह पोलीस आयुक्त, नवी मुंबई	१
पोलीस महानिरीक्षक (कायदा व सुव्यवस्था), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस महानिरीक्षक, (प्रशासन), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
सह पोलीस आयुक्त, आर्थिक गुन्हे शाखा, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, उत्तर प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, दक्षिण प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, पश्चिम प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, मध्य प्रादेशिक विभाग , बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, गुन्हे शाखा, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, सशस्त्र पोलीस, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, विशेष शाखा, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, संरक्षण आणि सुरक्षा, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक, गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, गुन्हे शाखा, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, गुन्हे शाखा, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, गुन्हे शाखा, नागपूर शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, उत्तर प्रादेशिक विभाग, नागपूर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, प्रशासन, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, पूर्व प्रादेशिक विभाग, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, प्रशासन, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, उत्तर प्रादेशिक विभाग, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, दक्षिण प्रादेशिक विभाग, पुणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, पूर्व प्रादेशिक विभाग, ठाणे शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, पश्चिम प्रादेशिक विभाग, ठाणे शहर	१

अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, दक्षिण प्रादेशिक विभाग , नागपूर शहर	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, बृहन्मुंबई	१
पोलीस आयुक्त, सोलापूर शहर	१
पोलीस आयुक्त, अमरावती शहर	१
सहसंचालक, महाराष्ट्र पोलीस अकादमी, नाशिक	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-राज्य राखीव पोलीस बल , महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक-दहशतवादविरोधी पथक, पुणे	१
पोलीस उप महानिरीक्षक, सायबर सुरक्षा, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक, गडचिरोली परिक्षेत्र	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त, वाहतूक, बृहन्मुंबई	१
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त (प्रशासन), नवी मुंबई	१
पोलीस उप महानिरीक्षक, आर्थिक गुन्हे शाखा, गुन्हे अन्वेषण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.	१
पोलीस उपायुक्त-परिमंडळ I-X, बृहन्मुंबई	१०
पोलिस उपायुक्त-अंमली पदार्थ विरोधी कक्ष, बृहन्मुंबई	१
पोलिस उपायुक्त-परिमंडळ I ते IV, ठाणे शहर	४
पोलीस उपायुक्त- परिमंडळ I ते III, पुणे शहर	३
पोलीस उपायुक्त-विशेष शाखा, पुणे शहर	१
पोलीस उपायुक्त- परिमंडळ I ते III, नागपूर शहर	३

भाग डी
पान क्रमांक ५०

[भाग दुसरा-खंड . ३ (i)] भारताचे राजपत्र (द गॅझेट ऑफ इंडिया) : असाधारण

पोलिस उपायुक्त-विशेष शाखा, नागपूर शहर	१
पोलिस उपायुक्त-पश्चिम रेल्वे, मुंबई	१
पोलीस अधीक्षक, रेल्वे, पुणे आणि नागपूर	२

पोलीस अधीक्षक, रायगड	१
पोलीस अधीक्षक, ठाणे ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, रत्नागिरी	१
पोलीस अधीक्षक, सिंधुदुर्ग	१
पोलीस अधीक्षक, नाशिक ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, अहमदनगर	१
पोलीस अधीक्षक, जळगाव	१
पोलीस अधीक्षक, धुळे	१
पोलीस अधीक्षक, कोल्हापूर	१
पोलीस अधीक्षक, पुणे ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, सातारा	१
पोलीस अधीक्षक, सांगली	१
पोलीस अधीक्षक, सोलापूर ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, औरंगाबाद ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, जालना	१
पोलीस अधीक्षक, बीड	१
पोलीस अधीक्षक, उस्मानाबाद	१
पोलीस अधीक्षक, नांदेड	१
पोलीस अधीक्षक, लातूर	१
पोलीस अधीक्षक, परभणी	१
पोलीस अधीक्षक, नागपूर, ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, भंडारा	१
पोलीस अधीक्षक, चंद्रपूर	१
पोलीस अधीक्षक, गडचिरोली	१
पोलीस अधीक्षक, वर्धा	१
पोलीस अधीक्षक, अमरावती ग्रामीण	१
पोलीस अधीक्षक, अकोला	१

पोलीस अधीक्षक, यवतमाळ	१
पोलीस अधीक्षक, बुलढाणा	१

पोलीस अधीक्षक, नंदुरबार	१
पोलीस अधीक्षक, हिंगोली	१
पोलीस अधीक्षक, वाशिम	१
पोलीस अधीक्षक, गोंदिया	१
समादेशक , राज्य राखीव पोलीस बल , गट I, II, पुणे ,IV नागपूर, VIII मुंबई आणि XI नवी मुंबई.	५
पोलीस उपायुक्त (मुख्यालय-१), बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, विशेष शाखा-१, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, प्रकटीकरण-१, गुन्हे शाखा, मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, सशस्त्र पोलीस (एल. ए).-१, बृहन्मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त-परिमंडळ-१, नवी मुंबई	१
पोलीस उपायुक्त, मुख्यालय नाशिक शहर	१
पोलीस अधीक्षक, गुन्हे अन्वेषण विभाग, नागपूर	१
पोलीस उपायुक्त, वाहतूक, पुणे शहर	१
पोलीस उपायुक्त, मुख्यालय, औरंगाबाद शहर	१

भाग ड

भारताचे राजपत्र (द गॅझेट ऑफ इंडिया) : असाधारण

पान क्रमांक ५१
[भाग दुसरा-खंड . ३ (i)]

पोलीस अधीक्षक, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, नागपूर	१
पोलीस अधीक्षक, गुन्हे अन्वेषण विभाग, औरंगाबाद	१
प्राचार्य, पोलीस प्रशिक्षण शाळा, नागपूर	१
पोलीस अधीक्षक, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, ठाणे	१
पोलीस अधीक्षक, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, पुणे	१
पोलीस उपायुक्त, आर्थिक गुन्हे शाखा, बृहन्मुंबई	१

	पोलीस उपायुक्त, परिमंडळ -११, बृहन्मुंबई	१
	पोलीस उपायुक्त, परिमंडळ -१२, बृहन्मुंबई	१
	पोलीस उपायुक्त, विशेष शाखा, ठाणे.	१
	पोलीस अधीक्षक, पालघर	१
	पोलीस उपायुक्त, राज्य गुप्तचर विभाग, नागपूर	१
	पोलीस उपायुक्त, परिमंडळ IV, नागपूर	१
	पोलीस अधीक्षक, गुन्हे अन्वेषण विभाग, पुणे	१
	प्राचार्य, पोलीस प्रशिक्षण शाळा, मरोळ	१
	पोलीस उपायुक्त , गुन्हे शाखा, पुणे	१
	पोलीस उपायुक्त, गुन्हे शाखा, ठाणे	१
	उपायुक्त (प्रशासन), राज्य गुप्तचर विभाग, मुंबई	१
	पोलीस उपायुक्त (मुख्यालय), नवी मुंबई	१
१	एकूण वरिष्ठ कर्तव्य पदे	१७२
२	केंद्रीय प्रतिनियुक्ती राखीव (आरक्षित) आणि वरील बाबी । च्या ४० % पेक्षा जास्त	६८
३	राज्य प्रतिनियुक्ती राखीव (आरक्षित) आणि वरील बाबी । च्या २५ % पेक्षा जास्त	४३
४	प्रशिक्षण राखीव (आरक्षित) आणि वरील बाबी । च्या ३. ५ % पेक्षा जास्त	०६
५	रजा राखीव आणि कनिष्ठ पदे राखीव आणि वरील बाबी । च्या १६.५% पेक्षा जास्त	२८
६	भारतीय पोलीस सेवा (भरती) नियम, १९५४ च्या नियम ९ अंतर्गत पदोन्नतीद्वारे भरली जाणारी पदे आणि वरील बाबी १,२,३ आणि ४ च्या ३३ १/३% पेक्षा जास्त पदे	९६
७	थेट भरतीद्वारे भरली जाणारी पदे [बाबी १ + २ + ३ + ४ + ५ + ६]	२२१
	एकूण अधिकृत मनुष्यबळ	३१७

[एफ. क्र. ११०५२/०४/२०१७- ए आय एस-II (ए)]
ज्योत्स्ना गुप्ता, अवर सचिव.

टीप (१): ही अधिसूचना जारी करण्यापूर्वी, महाराष्ट्र संवर्गाची एकूण अधिकृत संख्या ३०२ होती.

टीप (2): मुख्य नियमने दिनांक २२ ऑक्टोबर १९५५ रोजी एस. आर. ओ. क्रमांक ३३५० द्वारे भारताच्या राजपत्रात प्रकाशित करण्यात आले होते. त्यानंतर महाराष्ट्र संवर्गा संदर्भात खालील जी. एस. आर. क्रमांक आणि तारखेद्वारे त्यात सुधारणा करण्यात आल्या.

अनु क्रमांक	जी. एस. आर क्र.	तारीख	अनु क्रमांक	जी. एस. आर क्र.	तारीख
१	३४०(ई)	१५.०५.७६	८	(५०७(ई))	१६.१०.९३
२	१५३४	१२.११.७७	९	३२०(ई)	३१.०३.९५
३	६५४(ई)	३०.११.७९	१०	७४०(ई)	३१.१२.९७
४	३४४(ई)	२०.०४.८३	११	४८४(ई)	०७.०८.९८
५	१९७	२५.०२.८४	१२	४२८	१३.१२.०३
६	३४	२५.०१.९२	१३	१९२(ई)	२४.०३.२००९
७	२३७	२३.०५.९२	१४	२३९(ई)	३०.०३.२०१०

५२. आम्ही अखिल भारतीय सेवा कायदा १९५१ आणि भारतीय पोलीस सेवा (संवर्ग) नियम १९५४ आणि अखिल भारतीय सेवा कायदा १९५१ चा संदर्भ घेतला आहे. वरील तरतुदींच्या आधारे स्थापन केलेल्या संवर्ग संख्येव्यतिरिक्त, पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस उपायुक्तांच्या असंवर्ग पदांवरील भरतीसाठी राज्य सरकारने घटनेच्या अनुच्छेद ३०९ च्या तरतुदींच्या अनुषंगाने २५ ऑगस्ट १९७५ रोजी तयार केलेल्या नियमांचा संदर्भ घेणे आवश्यक होते. असंवर्ग पदांवर नियंत्रण ठेवणाऱ्या या नियमांना पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस उपायुक्त (असंवर्ग) भरती नियम १९७६^{२९} म्हणतात. [२९ नियम १९७६] नियम २ खालीलप्रमाणे प्रदान करतो:

“२.पोलीस अधीक्षक हे असंवर्ग पद ज्यात पोलीस उपायुक्तांचाही समावेश होतो भारतीय पोलीस सेवा (आय. पी. एस.) अधिकाऱ्याच्या नियुक्तीद्वारे भरले गेले नसल्यास , राज्य पोलीस सेवेतील सुयोग्य अधिकाऱ्याच्या, ज्याची सलग सहा वर्षे सेवा पोलीस उपअधीक्षक किंवा सहाय्यक पोलीस आयुक्त किंवा राज्य शासनाच्या मते अशा समकक्ष पदावर झाली आहे पदोन्नतीद्वारे भरता येईल .”

५३. या नियमांमध्ये ९ जून १९८७ रोजी सुधारणा करण्यात आली. सात वर्षांच्या सलग सेवेची आवश्यकता सहा वर्षांच्या सलग सेवेत बदलली जाईल यासाठी १९७६ च्या नियम २ मध्ये सुधारणा करण्यात आली. राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३०९ अंतर्गत तयार करण्यात आलेले हे नियम सूचित करतात की भारतीय पोलीस सेवे मधून नियुक्त केलेल्या पोलीस अधीक्षकांच्या च्या संवर्ग संख्ये व्यतिरिक्त, तेथे असंवर्ग पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस उपायुक्त (एस. पी. आणि डी. सी. पी.) आहेत ज्यांची नियुक्ती १९७५ च्या नियमांनुसार केलेली आहे.

५४. राज्याने दाखल केलेल्या प्रतिशपथपत्रात असे सूचित केले आहे की सध्याच्या प्रकरणांमध्ये पंधरा कबुलीजबाब नोंदवले गेले आहेत. कबुलीजबाबांचा तपशील खाली दिलेला आहे:

क. दिनांक १३ एप्रिल २०१९ रोजी श्री. श्रीधर शिवाजी कांबळे (आरोपी क्रमांक १७) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सातारा यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;
ख. दिनांक १३ एप्रिल २०१९ रोजी श्री. मुश्फिक निबिखान पठाण (आरोपी क्रमांक २०) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सातारा यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ग. दिनांक १३ एप्रिल २०१९ रोजी श्री. साहिल नियाज मुजावर (आरोपी क्रमांक १५), यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सातारा यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;
घ. दिनांक १४ एप्रिल २०१९ रोजी श्री अजय बाला साहेब कांबळे (आरोपी क्रमांक १३) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सांगली यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ड. दिनांक ९ मे २०१९ रोजी श्री झाकीर अब्दुल मियाजकर (आरोपी क्रमांक ३१) (याचिकाकर्ते) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सांगली यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

च. दिनांक १३ मे २०१९ रोजी श्री राकेश मदनलाल अग्रवाल (आरोपी क्रमांक ३०) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, जि. पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

छ. दिनांक १३ मे २०१९ रोजी श्री. अंकुश मारुती वागरे (आरोपी क्रमांक ३२) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, जि. पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ज. दिनांक ६ जून २०१९ रोजी श्री. सुरेश जयवंत सावंत (आरोपी क्रमांक ३४) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सांगली यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

झ.दिनांक १६ जून २०१९ रोजी श्री. शैलेश गुणवंतराव मणियार (आरोपी क्रमांक. ३७) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, जि. पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

त्र.दिनांक १८ जून २०१९ रोजी श्री. जयेश शेवंतीलाल शाह (आरोपी क्रमांक. ३६) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, जि. पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ट.दिनांक २४ जून २०१९ रोजी श्री. विरल प्रकाश सावला (आरोपी क्रमांक. ३८) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, जि. पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ठ.दिनांक २७ जून २०१९ रोजी श्री. जितेंद्र @जीतू कांतिलाल गोसालिया (आरोपी क्रमांक ३९) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सातारा यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ड.दिनांक २५ जुलै २०१९ रोजी श्री.जायेश हिरजी सावला (आरोपी क्रमांक ४०) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब;

ढ.दिनांक १२ ऑगस्ट २०१९ रोजी श्री. राजेंद्र @राजू धरमसे दवे @टोपी (आरोपी क्रमांक ४१) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, सातारा यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब; आणि

ण.दिनांक २३ सप्टेंबर २०१९ रोजी श्री.मनीष किशोर अग्रवाल (आरोपी क्रमांक. ४२) यांचे अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, बारामती, पुणे (ग्रामीण) यांनी नोंदवलेले कबुलीजबाब.

५५. अशा प्रकारे पंधरा कबुलीजबाबांपैकी चौदा कबुलीजबाब अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांनी नोंदवले आहेत. पोलीस अधीक्षक पंधरावा (वरील अनुक्रमात 'एल') पोलीस अधीक्षक , सातारा यांनी नोंदवला आहे. राज्य सरकारने आपल्या प्रतिज्ञापत्रात म्हटले आहे की, 'पद' आणि 'पद' यांचे वेगळे अर्थ आहेत. शिवाय, असे म्हटले गेले आहे की एक अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हा पोलीस अधीक्षक दर्जाचा असतो आणि त्याच्याकडे पोलीस अधीक्षक चे सर्व अधिकार, कर्तव्ये आणि कार्ये असतात. राज्य सरकार कलम ८ (२) च्या तरतुदींची तुलना महाराष्ट्र पोलीस कायद्याच्या कलम ८ (३) शी करण्याचा प्रयत्न करत आहे. कलम ८ (२) अंतर्गत राज्य सरकार सामान्य आदेशाद्वारे अतिरिक्त आयुक्तांना अधिकार देऊ शकते. पोलीस अधीक्षक चे अधिकार, कर्तव्ये आणि कार्ये वापरणे किंवा पार पाडण्याचे दुसरीकडे, कलम ८ च्या उपकलम

३ मध्ये अशी तरतूद आहे की जिल्हा पोलीस अधीक्षक, राज्य सरकारच्या पूर्व परवानगीने, त्याला प्रदान केलेले कोणतेही अधिकार आणि कार्य सहाय्यक किंवा उप पोलीस अधीक्षकांना सोपवू शकतात. राज्य सरकारचा असा युक्तिवाद आहे की कलम ८ (३) मध्ये पोलीस अधीक्षकांचे अधिकार सहाय्यक किंवा उप पोलीस अधीक्षक कडे सोपवण्याची तरतूद आहे, परंतु त्यात पोलीस अधीक्षकांचे अधिकार अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक कडे सोपवण्याची कल्पना नाही कारण अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक समान दर्जाचा असतो आणि त्यामुळे अधिकारांच्या हस्तांतरणाचा प्रश्नच उद्भवत नाही.

५६. आम्ही आधीच नमूद केले आहे की कलम १८ (१) मकोका कबुलीजबाब अभिलेखनवण्याच्या उद्देशाने पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलिस अधिकाऱ्याला कोणत्याही विशिष्ट अधिकृततेचा विचार करत नाही. त्यामुळे पोलीस नियमावलीच्या कलम २५ (२) आणि महाराष्ट्र पोलीस कायद्याच्या कलम ८ मधील तरतुदींच्या संदर्भात राज्य सरकारची भूमिका या निर्णयाच्या आधीच्या भागात केलेल्या विश्लेषणाच्या अधीन राहून वाचावी लागेल.

५७. राज्य सरकारने आपल्या प्रतिज्ञापत्रात स्पष्ट केले आहे की समान दर्जाच्या अधिकाऱ्याला पोलीस संघटनेच्या वेगवेगळ्या भागांमध्ये विविध पदांवर/पदांवर नियुक्त केले जाऊ शकते. पोलीस अधीक्षक पदाचा श्रेणी वेतन रु. ६,६००/- आणि त्यात अतिरिक्त रकमेचा समावेश आहे. पोलीस अधीक्षक, डी. सी. पी., समादेशन अधिकारी आणि प्राचार्य. जर पोलीस अधीक्षक दर्जाचा अधिकारी नियुक्त केला असेल तर:

अ. आयुक्तालय क्षेत्र, नंतर त्याला/तिला डी. सी. पी. म्हणून नियुक्त केले जाते;

ब. जिल्हा क्षेत्र, नंतर त्याला/तिला पोलीस अधीक्षक किंवा अतिरिक्त विभागीय अधिकारी म्हणून नियुक्त केले जाते.

क. गुन्हे अन्वेषण विभाग (सी. आय. डी.) किंवा दहशतवादविरोधी पथक (ए.

टी. एस.), त्यानंतर त्याला/तिला पोलीस अधीक्षक म्हणून नियुक्त केले जाते.

डी. सी. पी. हा मकोका अंतर्गत पोलीस अधीक्षक किंवा अतिरिक्त अधिकाऱ्याच्या कबुलीजबाबांची नोंद करण्यास सक्षम असतो. पोलीस अधीक्षक ची बदली आयुक्तालयाच्या परिसरात केली जाते, त्याला/तिला डी. सी. पी. म्हणून नियुक्त केले जाते आणि तो मकोका अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्यास सक्षम असतो.

५८. राज्य सरकारने प्रतिज्ञापत्रावरील वरील स्पष्टीकरणाला सुनावणीदरम्यान, नोंदीत सादर केलेल्या पदोन्नतीच्या किंवा नियुक्तीच्या आदेशांच्या आधारे योग्यरित्या समर्थन देण्यात आले आहे. १९७५ च्या नियमांमध्ये अतिरिक्त निर्मितीची तरतूद आहे. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक आणि डी. सी. पी. ची केडर नसलेली पदे. आयुक्तालयातील ए. सी. पी. किंवा जिल्ह्यातील डेप्युटी पोलीस अधीक्षक किंवा सातत्यपूर्ण सेवेचा करारनिविष्ट अवधि असलेल्या उपविभागीय पोलीस अधिकाऱ्याला डी. सी. पी. (आयुक्तालयात) किंवा, यथास्थिती, अतिरिक्त पोलीस अधिकारी म्हणून पदोन्नतीवर नियुक्त केले जाऊ शकते. (अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक किंवा कमांडंट यांना राज्य राखीव पोलीस दलात समादेशन अधिकारी म्हणून) एक अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक, डी. सी. पी. आणि समादेशन अधिकारी हे पोलीस अधीक्षक सारख्याच पदावर आहेत आणि बदली झाल्यावर ही पदे अदलाबदल करता येतात.

५९. आपले निवेदन सादर करताना ज्येष्ठ वकील राजा ठाकरे यांनी महाराष्ट्र सरकारच्या गृह मंत्रालयाने १ ऑक्टोबर २०१६ रोजी जारी केलेल्या अधिसूचनेत २०१५-२०१६ साठी पदोन्नतीची यादी अधिसूचित केली आहे. उदाहरणार्थ, उपविभागीय पोलीस अधिकारी असलेल्या अनु.क्रमांक ११ (विवेक गोपालराव पाटील) यांना राज्य गुप्तचर विभागात डी. सी. पी. म्हणून

पदोन्नती देण्यात आल्याचे ज्येष्ठ वकिलांनी निदर्शनास आणून दिले आहे. ठाकरे यांनी महाराष्ट्र सरकारच्या गृह मंत्रालयाने २७ जुलै २०१८ रोजी जारी केलेल्या पोलीस अधिकाऱ्यांच्या बदल्या आणि नियुक्तीच्या अधिसूचनेवरही भर दिला आहे. सिरियल क्रमांक ८६ (समाधान एन. पवार) आणि ८७ (संदीप जाधव) या व्यक्ती डी. सी. पी. म्हणून नियुक्त करण्यात आल्या होत्या आणि त्यांची बदली अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक पदावर करण्यात आली होती. पोलीस अधीक्षक आयुक्तालयात तैनात असताना डी. सी. पी. कबुलीजबाब नोंदवू शकतो कारण विद्यमान अधिकारी पोलीस अधीक्षक च्या समान पदावर असतो. बदली झाल्यावर डी. सी. पी. ला अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक म्हणून नियुक्त केले जाऊ शकते. कारण डी. सी. पी. व पोलीस अधीक्षक सारख्याच पदावर आहेत. त्यामुळे असा निष्कर्ष काढण्यास कोणताही आधार नाही कि अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक कलम १८ (१) मकोका मध्ये निर्दिष्ट केलेले वर्णन 'पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेला पोलीस अधिकारी' म्हणून पूर्ण करत नाही.

६०. याचिकाकर्त्यांनी सुनावणीदरम्यान महाराष्ट्र पोलिसांच्या संकेतस्थळावरून मुंबई पोलिसांची रचना सादर केली आहे. संदर्भ सुविधेसाठी, ते खाली काढले आहे:

पदनाम	संक्षिप्त रूप	हुद्दा
पोलीस आयुक्त	सी.पी	पोलिस महासंचालक/अतिरिक्त पोलिस महासंचालक
सह पोलीस आयुक्त	जे.टी. सी.पी	विशेष पोलिस महानिरीक्षक
अतिरिक्त पोलीस आयुक्त	अतिरिक्त सी.पी.	पोलीस उपमहानिरीक्षक
पोलीस उपायुक्त	डी.सी.पी	पोलीस अधीक्षक (निवड श्रेणी)

पोलीस उपायुक्त	डी.सी.पी	पोलीस अधीक्षक (कनिष्ठ व्यवस्थापन निवड श्रेणी)
पोलीस उपायुक्त	डी.सी.पी	अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक (10 वर्षापेक्षा कमी सेवा)
सहाय्यक पोलीस आयुक्त	ए.सी.पी	अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक (राज्य पोलीस सेवा)
वरिष्ठ पोलीस निरीक्षक/ पोलीस निरीक्षक	ए.सी.पी	पोलीस उपअधीक्षक
सहाय्यक पोलीस निरीक्षक	एसआर. पी.आय	पोलीस निरीक्षक
पोलीस उपनिरीक्षक	पीएसआय	पोलीस उपनिरीक्षक
सहाय्यक पोलीस उपनिरीक्षक	एएसआय	सहाय्यक पोलीस उपनिरीक्षक
हवालदार	एच.सी	हवालदार
पोलीस नाईक	पी.एन	पोलीस नाईक
पोलीस शिपाई	पी.सी	पोलीस शिपाई

६१. ज्येष्ठ वकील श्री. अमित देसाई यांनी वरील वर्णनावर भर दिला आहे. संकेतस्थळावर नमूद केलेल्या संरचनेचा, डी. सी. पी. (आयुक्तालयातील) दर्जाच्या बिगर-संवर्ग अधिकाऱ्यांद्वारे किंवा, यथास्थिती, अतिरिक्त आयुक्तांद्वारे वापरल्या जाणार्या अधिकार, कार्ये किंवा अधिकारावर कोणताही परिणाम होत नाही. पोलीस अधीक्षक (जिल्ह्याच्या नियुक्तीमध्ये). वरील रचना सूचित करते की डी. सी. पी. हा पोलीस अधीक्षक (निवड श्रेणी), पोलीस अधीक्षक (कनिष्ठ कर्मचारी व्यवस्थापन श्रेणी), अतिरिक्त दर्जाचा असू शकतो. पोलीस अधीक्षक (दहा वर्षापेक्षा कमी सेवा)

किंवा अतिरिक्त अधिकारी. पोलीस अधीक्षक (राज्य पोलीस सेवा) तथापि, हे अंतर्गत वर्गीकरण, या सर्व पदव्या डी. सी. पी. च्या पदात समाविष्ट केल्या आहेत या मूलभूत स्थितीला अडथळा आणत नाही. डी. सी. पी., जेव्हा आयुक्तालयात तैनात असतो, तेव्हा तो पोलीस अधीक्षक सारखाच दर्जाचा असतो आणि त्यामुळे कलम १८ (१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवू शकतो. बदली झाल्यावर डी. सी. पी. ची अदलाबदल करता येते. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक किंवा पोलीस अधीक्षक कलम १८ (१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्यासाठी डी. सी. पी. पदाशी संलग्न असलेला अधिकार, जेव्हा नियुक्ती जिल्ह्यामध्ये अतिरिक्त अधिकारी म्हणून असते तेव्हा कमी केला जात नाही. सादर करणे स्वीकारल्याने स्पष्ट विसंगती निर्माण होईल. डी. सी. पी., आयुक्तालयात तैनात असताना, मकोका च्या कलम १८ (१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवू शकतो (एक मुद्दा जो अपीलकर्त्यांनी सादर करताना विवादित नाही). तरीही, जर अपीलकर्त्यांचे निवेदन स्वीकारले गेले, तर जिल्ह्यात अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक म्हणून बदलीवर असलेल्या डी. सी. पी. ला कलम १८ (१) अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्याचा हक्क नसेल. त्यामुळे, अपीलकर्त्यांच्या निवेदनामध्ये एक स्पष्ट त्रुटी आहे.

६२. न्यादार सिंग विरुद्ध भारतीय संघराज्य ३० (१९८८) ४ एससीसी १७० ए) मधील या न्यायालयाची निरीक्षणे (जरी संविधानाच्या कलम ३११ च्या संदर्भात असली तरी) 'श्रेणी' या अभिव्यक्तीचा अर्थ समजून घेण्यासाठी उपयुक्त आहेत:

“१३. ... कलम ३११ (२) मध्ये “पदावनती” करण्याच्या दंडाचे वर्गीकरण 'बडतर्फ' आणि 'काढून टाकण्या' सोबत केले आहे, कारण पदावनती करण्याच्या दंडाचा परिणाम सरकारी कर्मचार्याला वर्ग किंवा श्रेणी किंवा श्रेणीतून कमी वर्गात किंवा श्रेणी किंवा श्रेणीत काढून टाकण्यावर होतो. जरी सरकारी सेवकाला सेवेत कायम ठेवले गेले असले तरी, दंडाच्या परिणामी त्याला त्याने धारण केलेल्या पदावरून तात्पुरते किंवा कायमचे काढून टाकले जाते आणि पदावनती पदावर सेवेत ठेवले जाते. कलम ३११ (२) च्या हेतूसाठी, अधिकृत पदानुक्रमातील पदे किंवा श्रेणी किंवा प्रवर्गांच्या स्तरीकरणाचा स्पष्ट

संदर्भ, 'श्रेणीतील कपात' या अभिव्यक्तीमध्ये आहे. हे केवळ त्याच वर्गातील किंवा श्रेणीतील किंवा श्रेणीतील सरकारी कर्मचाऱ्याच्या ज्येष्ठतेचा संदर्भ देत नाही.

(भर दिला गेला)

६३. आमचे असे मत आहे की 'श्रेणी' ही अभिव्यक्ती एक वर्ग किंवा श्रेणी म्हणून समजली गेली पाहिजे ज्यामध्ये अनेक पदे समाविष्ट आहेत. पोलीस अधीक्षक , अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक आणि पोलीस अधीक्षक आणि डी. सी. पी. हे सर्व समान पदावर येतात कारण ते समान कार्ये आणि अधिकार वापरतात आणि समान अधिकारक्षेत्रात काम करतात. एका विशिष्ट पदावरील प्रत्येक व्यक्ती समान ज्येष्ठतेची नसेल. एकाच दर्जाचे अधिकारी वेगवेगळ्या वर्षांपासून सेवेत असू शकतात. कधीकधी, ज्या पदावर त्यांची नियुक्ती केली जाते त्यावरही हे लागू होऊ शकते परंतु त्यांचे पद अबाधित राहते. एखाद्या विशिष्ट अधिकाऱ्याच्या वरिष्ठतेतील फरक हा त्यांच्या पदातील फरकाएवढा नसतो. अधिकाऱ्यांच्या गणवेशावरील चिन्ह, या प्रकरणात, त्यांचे ज्येष्ठत्व तसेच त्यांचे पद दर्शवते.

६४. अमित देसाई यांनी आदर्श पोलीस संहिता २००६ वर अवलंबून राहण्याचा प्रयत्न केला आहे. कलम १८ (१) मध्ये अधिनियमित केलेल्या वैधानिक तरतुदीचा खरा अर्थ लावण्यासाठी आदर्श संहितेच्या तरतुदींचा वापर केला जाऊ शकत नाही.

६५. राज्य पोलीस निरीक्षक विशाखापट्टणम विरुद्ध सूर्य शंकरम करी ३१ (२००६) ७ एस. सी. सी.१७२) या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर अपीलकर्त्यांनी भर दिला आहे. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकांना मकोका अंतर्गत कबुलीजबाब नोंदवण्याचा अधिकार नाही. सूर्य शंकरम करी (वरील) मधील निर्णय भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा १९८८ अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्याशी संबंधित आहे. ३२ ("पी. सी. कायदा") पी. सी. कायद्याच्या कलम १७ च्या दुसऱ्या तरतुदीत अशी तरतूद

आहे की कलम १३ (१) (ई) अंतर्गत गुन्हाचा तपास पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याच्या आदेशाशिवाय केला जाणार नाही. दुसऱ्या शब्दांत, पोलीस अधीक्षक दर्जाच्या पोलीस अधिकाऱ्याने कलम १३ (१) (ई) अंतर्गत केलेल्या कथित गुन्हाच्या कोणत्याही तपासाला अधिकृत करणे आवश्यक आहे. त्या प्रकरणातील तपास अधिकारी अशी कोणतीही नोंद सादर करू शकला नाही ज्याने हे सिद्ध केले की त्याला तपास करण्यासाठी पोलीस अधीक्षका ने योग्यरित्या अधिकृत केले होते. त्यामुळे, या न्यायालयाला असे आढळले की पी. सी. कायद्यांतर्गत वैधानिक आवश्यकता पूर्ण केल्या गेल्या नाहीत.

६६. सूर्य शंकरम करी (उपरोक्त) मधील निकालामुळे अपीलकर्त्यांना कोणतीही मदत होत नाही, कारण न्यायालयाला श्रेणी आणि पद यांच्यातील फरकाची चर्चा करण्याची किंवा अधिकारी समतुल्य पदांचे असल्याचे कोणत्या अटीखाली म्हटले जाऊ शकते याचा शोध घेण्याची संधी मिळाली नाही. ज्या अधिकाऱ्याने तपासाला अधिकृतता दिली होती, तो अधिकारी पोलीस अधीक्षक पदाच्या दर्जाचा आहे असे म्हणता येईल का, हा त्या प्रकरणात विचाराधीन प्रश्न नव्हता, तर कोणताही अधिकार अस्तित्वात होता का हा प्रश्न होता. सध्याच्या प्रकरणात, अधिकृततेचा प्रश्नच उद्भवत नाही कारण मकोका स्वतः पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला कबुलीजबाब अभिलेखनवण्याचे अधिकार देते. पोलीस अधीक्षका ला (किंवा समतुल्य दर्जाच्या अधिकाऱ्याला) कबुलीजबाब अभिलेखनवण्यापूर्वी तिच्यापेक्षा वरिष्ठ अधिकाऱ्याकडून किंवा सरकारकडून अधिकृतता घेणे आवश्यक नसते.

६७. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षकाने नोंदवलेल्या कबुलीजबाबांचा आग्रह करण्यासाठी अपीलकर्ते मध्य प्रदेश राज्य विरुद्ध चुन्नी लाल (३३ (२००९) १२ एस. सी. सी. ६४९) वर देखील अवलंबून असतात. अतिरिक्त म्हणून पोलीस अधीक्षक पुरावा म्हणून स्वीकारार्ह नाहीत. पोलीस अधीक्षक हा पोलीस अधीक्षक च्या दर्जाचा नाही. चुन्नी लाल (उपरोक्त) प्रकरणात, प्रतिवादीवर

अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती (अत्याचार प्रतिबंध) कायदा १९८९ अंतर्गत गुन्हा केल्याचा आरोप होता. (३४ "अनुसूचित जाती/जमाती कायदा") अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती (अत्याचार प्रतिबंध) नियम १९९५ (३५ "अनुसूचित जाती/जमाती नियम") च्या नियम ७ (१) सह वाचलेल्या अनुसूचित जाती/अनुसूचित जमाती कायद्याच्या कलम ९ मध्ये असे नमूद केले आहे की या कायद्यांतर्गत गुन्ह्याचा तपास पोलीस उपअधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या अधिकाऱ्याद्वारे केला जाईल. चुन्नी लाल (उपरोक्त) मधील तपास एका उपनिरीक्षकाने केला होता आणि त्यामुळे तो बेकायदेशीर आणि अवैध असल्याचे आढळून आले. या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की कलम ९ आणि नियम ७ (१) मधील वैधानिक आवश्यकतेमुळे उप पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली असलेला अधिकारी कायद्यांतर्गत गुन्ह्यांच्या संदर्भात तपास अधिकारी म्हणून काम करू शकत नाही. उपनिरीक्षकाचे पद उप पोलीस अधीक्षकांपेक्षा कमी होते यात वाद नव्हता. सक्षम प्राधिकरणाने चुकून एका अधिकाऱ्याची नियुक्ती केली होती ज्याला कायद्यांतर्गत गुन्ह्यांचा तपास करण्याचा अधिकार मिळू शकला नाही. त्याचप्रमाणे, मध्य प्रदेश राज्य विरुद्ध बब्बू राठोड (३६ (२०२०) २ एससीसी ५७७) मधील निर्णय एका प्रकरणाशी संबंधित आहे, ज्यामध्ये उपनिरीक्षकाने अनुसूचित जाती/जमाती कायद्यांतर्गत गुन्ह्याचा तपास केला होता. तेथील तपास देखील चुन्नी लाल (उपरोक्त) सारख्याच कारणांमुळे अवैध आणि बेकायदेशीर असल्याचे आढळून आले. या प्रकरणांमध्ये एखाद्या अधिकाऱ्याला पोलीस उपअधीक्षका च्या दर्जाचे कधी म्हटले जाऊ शकते यावर चर्चेची आवश्यकता नव्हती. याच कारणामुळे चुन्नी लाल (उपरोक्त) आणि बब्बू राठोड (उपरोक्त) मधील निर्णयांवर अपीलकर्त्यांच्या निवेदनाचे समर्थन करण्यासाठी भरवसा ठेवला जाऊ शकत नाही.पोलीस अधीक्षक हा पोलीस अधीक्षक च्या दर्जाचा नाही.

६८. पंजाब राज्य विरुद्ध हरदियाल सिंग, (३७ (२००९) १५ एससीसी १०६) या प्रकरणातपोलीस अधीक्षक (डी.) ने पोलिस उपअधीक्षक ला एस. सी./एस. टी. कायद्यांतर्गत गुन्ह्यांचा तपास करण्यास अधिकृत केले. तथापि, एस. सी./एस. टी. नियमांच्या नियम ७ (१) मध्ये असे नमूद केले आहे की तपास अधिकाऱ्याची नियुक्ती राज्य सरकार किंवा पोलीस महासंचालक किंवा पोलीस अधीक्षक यांनी करावी. पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालयाने निकाल दिला कीपोलीस अधीक्षक (डी) हे त्यांच्या जिल्ह्याचे प्रभारी नसल्यामुळे तपास करण्यासाठी पोलिस उपअधीक्षका ची नियुक्त करण्यास सक्षम नाहीत असे करण्याचा अधिकार केवळ एस. सी./एस. टी. नियमांमध्ये निर्दिष्ट केलेल्या तीन प्राधिकरणांकडे आहे, म्हणजे राज्य सरकार, पोलिस महासंचालक आणि पोलीस अधीक्षक एस. सी./एस. टी. नियमांमध्ये आणि मकोका मध्ये अनुक्रमे वापरली जाणारी भाषा लक्षात घेणे महत्वाचे आहे. एससी/एसटी नियमांच्या नियम ७ (१) मध्ये असे म्हटले आहे:

“या कायद्यांतर्गत केलेल्या गुन्ह्याचा तपास पोलीस उपअधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलीस अधिकाऱ्याद्वारे केला जाईल. तपास अधिकाऱ्याची नियुक्ती राज्य सरकार/पोलीस महासंचालक/पोलीस अधीक्षक यांनी त्याचा भूतकाळातील अनुभव, क्षमता आणि न्यायाची भावना लक्षात घेऊन प्रकरणाचे परिणाम समजून घेण्यासाठी आणि कमीत कमी वेळेत योग्य मार्गाने तपास करण्यासाठी केली जाईल.

(भर दिला)

याच्या उलट, मकोका चे कलम १८ (१) नमूद करते:

संहिता किंवा भारतीय पुरावा कायदा, १८७२ मध्ये काहीही असले तरी, परंतु या कलमाच्या तरतुदींना अधीन राहून, पोलिस अधीक्षक पदाच्या खाली नसलेल्या पोलिस अधिकाऱ्यासमोर एखाद्या व्यक्तीने दिलेला कबुलीजबाब आणि अशा पोलिस अधिकाऱ्याने लेखी किंवा कॅसेट, टेप किंवा ध्वनीमुद्रांसारख्या कोणत्याही यांत्रिक उपकरणांवर नोंदवलेली, ज्यातून ध्वनी किंवा प्रतिमा पुनर्निर्मित केल्या जाऊ शकतात, अशा व्यक्तीच्या किंवा सहआरोपी, मदतनीस किंवा कटकारकाच्या खटल्यात स्वीकारार्ह असेल:

परंतु, सहआरोपी, मदतनीस किंवा कटकारस्थान करणाऱ्यावर आरोप केला जातो आणि त्याच प्रकरणात आरोपींसह त्याच्यावर खटला चालवला जातो

(भर दिला गेला)

६९. एस. सी./एस. टी. नियमांच्या नियम ७ (१) मध्ये असे सूचित केले आहे की राज्य सरकारव्यतिरिक्त, केवळ पोलीस महासंचालक किंवा पोलीस अधीक्षक म्हणून नियुक्त केलेल्या व्यक्तीच तपास अधिकाऱ्याची नियुक्ती करू शकतात. कलम १८ (१) मकोकाच्या उलट, नियम ७ (१) मध्ये पोलीस महासंचालक किंवा पोलीस अधीक्षका च्या समतुल्य पदाच्या अधिकाऱ्यांना तपास अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्याची तरतूद नाही. याउलट, कलम १८ (१) मकोका स्पष्टपणे पोलीस अधीक्षका सारख्याच दर्जाच्या अधिकाऱ्यांना कबुलीजबाब नोंदवण्याचा अधिकार देतो, शिवाय तो अधिकार पोलीस अधीक्षका कडे सोपवतो. 'पोलीस अधीक्षक पदाच्या खाली नाही' या अभिव्यक्तीचा वापर केल्याने हे स्पष्टपणे दिसून येते. एससी/एसटी नियम सक्षम प्राधिकरणाच्या पदाशी संबंधित आहेत तर मकोका संबंधित अधिकाऱ्याच्या पदाशी संबंधित आहे. त्यामुळे,

अपीलकर्ते अर्जदार असल्याचा युक्तिवाद करण्यासाठी हरदियाल सिंग (वर नमूद केलेले) यांच्यावर अवलंबून राहू शकत नाहीत. अतिरिक्त पोलीस अधीक्षक हे पोलीस अधीक्षक सारखे पद नाही.

iii.मकोकाच्या आवाहनासाठीच्या अटी

७०.मकोका च्या तरतुदी वैधपणे लागू केल्या गेल्या नाहीत, हे अपीलकर्त्यांचे प्रकरण आहे. त्यांचे युक्तिवाद (जे सादरीकरणावरील वरील विभागात नोंदवले गेले आहेत) खाली संबोधित केले आहेत.

अ. कलम २३ (१) (अ) मकोका अंतर्गत मंजूरीचा आदेश गुन्हाच्या संदर्भात आहे, गुन्हेगारांच्या संदर्भात नाही.

७१. १० एप्रिल २०१९ रोजीचा मंजूरीचा आदेश बुद्धिजन्य नसल्यामुळे दूषित झाला आहे, असा युक्तिवाद करण्यासाठी अपीलकर्ते महाराष्ट्र राज्य विरुद्ध ललित सोमदत्त नागपाल (३८ (२००७) ४ एससीसी १७१) वर अवलंबून आहेत. या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की त्या प्रकरणातील कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत मंजूरी आदेशात आरोपींपैकी एका व्यक्तीचे नाव नमूद केलेले नाही. ही चूक अंशतः त्या आरोपीच्या संदर्भात मकोका अंतर्गत कार्यवाही बाजूला ठेवण्याच्या त्याच्या निर्णयाचे कारण होते. तथापि, न्यायालयाच्या निर्णयावर परिणाम करणारा हा एकमेव घटक नव्हता. विक्री कर आणि उत्पादन शुल्क कायद्यांच्या उल्लंघनाच्या संदर्भात अधिकाऱ्यांनी संबंधित आरोपीला मकोका अंतर्गत आरोपाखाली दोषी ठरवल्यामुळे न्यायालयाला कार्यवाही रद्द करण्यास भाग पाडले गेले. न्यायालयाला असे आढळले की विक्री

कर आणि उत्पादन शुल्क कायद्यांचे उल्लंघन करणे हा मकोका आकर्षित करण्याचा हेतू नव्हता आणि मकोकाच्या तरतुदींनुसार आरोपीवर आरोप करण्यासाठी काही प्रमाणात जबरदस्ती किंवा हिंसा आवश्यक होती.

७२. कलम २३ (१) (अ) मकोका अंतर्गत मंजूरीच्या आदेशात सुरुवातीला प्रत्येक आरोपी व्यक्तीचे नाव सांगण्याची आवश्यकता नाही. अनेकदा, गुन्हा घडल्याची माहिती अभिलेखनवताना तपास अधिकाऱ्यांना मर्यादित माहिती उपलब्ध असते. सुरुवातीला नाव असलेल्या व्यक्तींव्यतिरिक्त इतर व्यक्तींचा सहभाग पोलिसांच्या तपासादरम्यान उघडकीस येऊ शकतो. खरे तर, एखादा गुन्हा झाला आहे की नाही हे ठरवणे आणि तसे असल्यास, गुन्हेगारांच्या ओळखीसह गुन्हाच्या तपशीलांवर प्रकाश टाकणे हा तपासाचा मूळ उद्देश आहे. हे प्रत्येक गुन्हाच्या बाबतीत खरे आहे, परंतु विशेषतः संघटित गुन्हाच्या बाबतीत खरे आहे, जेथे संघटित गुन्हेगारी टोळीमध्ये वेगवेगळ्या क्षमतांमध्ये बेकायदेशीर कृत्यांमध्ये गुंतलेल्या अनेक व्यक्तींचा समावेश असू शकतो. कलम २३ (१) (अ) मकोका संघटित गुन्हेगारीच्या गुन्हाबद्दलची माहिती अभिलेखनविण्याबद्दल बोलते, गुन्हेगाराबद्दलची माहिती अभिलेखनविण्याबद्दल नाही. संघटित गुन्हेगारी टोळीने संघटित गुन्हा केल्याचे समाधान झाल्यावर सक्षम अधिकारी कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत माहिती अभिलेखनवू शकतात.

७३. विनोद जी. असरानी विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, (३९ (२००७) ३ एससीसी ६३३) या खटल्यात, या न्यायालयाने मकोका योजना आणि सी. आर. पी. सी. मधील समानता लक्षात घेतली की तपास पूर्ण झाल्यानंतर व्यक्तींवर गुन्हेगारीचा आरोप केला जाऊ शकतो:

“९. ... फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या योजनेत हे स्पष्ट केले आहे की एकदा

फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम १५४ अंतर्गत गुन्हा केल्याची माहिती

मिळाल्यानंतर, तपास अधिकारी तपास हाती घेतात आणि तपासादरम्यान जो कोणी आढळतो त्याच्याविरुद्ध आरोपपत्र दाखल करतात. प्रथम माहिती अहवालात नेहमी गुन्हात सामील असलेल्या सर्व व्यक्तींची नावे असणे आवश्यक आहे असा कोणताही कठोर आणि वेगवान नियम नाही. अनेकदा एफ. आय. आर. मध्येही दोषींची नावे नमूद केली जात नाहीत आणि ती केवळ तपासाच्या टप्प्यावरच समोर येतात. मकोका च्या कलम २३ अंतर्गत ही योजना समान आहे आणि कलम २३ (१) (अ) हे संरक्षण प्रदान करते की संबंधित अधिकाऱ्यांच्या मान्यतेशिवाय मकोका अंतर्गत कोणत्याही गुन्हाचा तपास सुरू केला जाऊ नये. अशी मंजूरी मिळाल्यानंतर तपास सुरू केला जातो. जे नंतर संघटित गुन्हात सामील असल्याचे आढळून आले, त्यांच्यावर मकोकाच्या कलम २३ (२) अंतर्गत मंजूरी मिळाल्यानंतर त्यांच्यावर कारवाई केली जाऊ शकते.

१०. मकोका अंतर्गत खटला चालवण्यासाठी याचिकाकर्त्याविरुद्ध कोणताही गुन्हा दाखल करण्यात आला आहे का, याबाबत उच्च न्यायालयाने योग्यच निदर्शनास आणून दिले आहे की आरोपीला विशेष न्यायालयासमोर खटला लढण्याची पुरेशी संधी असेल."

७४. कविता लंकेश विरुद्ध कर्नाटक राज्य, (४० २०२१ एस. सी. सी. ऑनलाईन एस. सी. ९५६) या खटल्यात या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने असे म्हटले आहे की कर्नाटक संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा २००० अंतर्गत पूर्वपरवानगी ही गुन्हाशी संबंधित आहे, गुन्हेगारांशी नाही:

“२७. त्यामुळे २००० च्या कायद्याच्या कलम २४ (१) (अ) अंतर्गत पूर्व मंजूरी देण्याच्या टप्प्यावर, सक्षम प्राधिकरणाला प्रत्येक आरोपीची विशिष्ट भूमिका निश्चित करण्यासाठी पूर्व मंजूरी देण्याच्या प्रस्तावासह तपास संस्थेने त्याच्यासमोर ठेवलेल्या साहित्याचा अभ्यास करण्याची आवश्यकता नाही. माहिती/साहित्य संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेटने केलेल्या संघटित गुन्हाचा खुलासा करते की नाही यावर सक्षम प्राधिकरणाने मूलतः लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. त्यामध्ये, पूर्वपरवानगी हा गुन्हा आहे, गुन्हेगार नाही. कर्नाटक संघटित गुन्हेगारी नियंत्रण कायदा २००० चे कलम २४ (१) (अ) हे कलम २३ (१) (अ) मकोकाशी संबंधित आहे. कलम २३ (१) (अ) अंतर्गत मंजूरी आदेशात अपीलकर्त्याचे नाव होते की नाही हे त्याची वैधता निश्चित करताना महत्त्वाचे नाही.”

७५. कविता लंकेश (वरील) प्रकरणात न्यायालयाने असेही म्हटले आहे:

“२७. ... जोपर्यंत पूर्वीच्या गुन्हांमध्ये नमूद केलेल्या घटना व्यक्तींच्या गटाने केल्या आहेत आणि सर्व घटनांमध्ये एक सामान्य व्यक्ती सामील आहे, तोपर्यंत २००० च्या कायद्यांतर्गत गुन्हा दाखल केला जाऊ शकतो.”

ब. बेकायदेशीर जुगाराच्या आरोपाच्या संबंध अपीलकर्त्यावर मकोका अंतर्गत दंडनीय असलेल्या काही गुन्हांचा आरोप केला जाऊ शकतो.

७६. अपीलकर्त्यांनी असा युक्तिवाद केला की जुगार खेळणे जास्तीत जास्त २ वर्षांच्या शिक्षेसह दंडनीय आहे आणि म्हणूनच ते मकोका च्या कक्षेत येत नाही (ज्यासाठी ३ वर्षे किंवा त्याहून अधिक कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारा गुन्हा करणे आवश्यक

आहे). तथापि, मकोका अंतर्गत दंडनीय असलेल्या सर्व गुन्ह्यांमध्ये ही आवश्यकता नसते. अपीलकर्त्यावर मकोका च्या खालील तरतुदीनुसार आरोप ठेवण्यात आले आहेत:

अ. कलम ३ (१) म्हणजे संघटित गुन्हेगारी करण्याच्या गुन्ह्यासाठी आरोपींनी तीन वर्षे किंवा त्याहून अधिक कारावासाची शिक्षा होऊ शकेल असा दखलपात्र गुन्हा करणे आवश्यक आहे.

ब. कलम ३ (२) च्या एका भागातही कलम ३ (१) सारखीच आवश्यकता आहे, म्हणजे एखाद्या संघटित गुन्ह्याचा कट रचणे, तो करण्याचा प्रयत्न करणे, त्याचे समर्थन करणे किंवा संघटित गुन्ह्याची पूर्वतयारी करण्यासाठी जाणूनबुजून मदत करणे किंवा संघटित गुन्ह्याची पूर्वतयारी करणारी कोणतीही कृती केल्याचा आरोप व्यक्तींवर केला जाऊ शकतो, केवळ जर संबंधित गुन्हा दखलपात्र असेल, जो किमान तीन वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा आहे. तथापि, संघटित गुन्हेगारीला प्रवृत्त केल्याचा आरोप असलेल्यांवर स्वतःवर किमान तीन वर्षांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा होऊ शकणारा दखलपात्र गुन्हा केल्याचा आरोप करण्याची गरज नाही. त्यांना केवळ कमीतकमी तीन वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारा दखलपात्र गुन्हा करण्यासाठी दोषी असलेल्यांना प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे, जो गुन्हा संघटित गुन्ह्यासारखा आहे. अशा प्रकरणांमध्ये कलम २ (१) (अ) मधील 'प्रोत्साहन' ची व्याख्या लागू होईल.

क. कलम ३ (४) मध्ये अशी तरतूद आहे की संघटित गुन्हेगारी सिंडिकेटची सदस्य असलेली कोणतीही व्यक्ती दंडास पात्र आहे. कलम २ (१) (एफ) मधील संघटित

गुन्हेगारी सिंडिकेटची व्याख्या सूचित करते की सदस्य मानण्यासाठी संघटित गुन्हात सहभागी होणे आवश्यक आहे. कलम २ (१) (ई) सूचित करते की जेव्हा व्यक्ती बेकायदेशीर कारवाया सुरू ठेवतात तेव्हा ते संघटित गुन्हे करतात असे म्हटले जाते. त्या बदल्यात, बेकायदेशीर क्रियाकलाप सुरू ठेवणे म्हणजे प्रतिबंधित क्रियाकलाप, जो किमान तीन वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारा दखलपात्र गुन्हा आहे.

ड. कलम ३ (५) मध्ये असे नमूद केले आहे की संघटित गुन्हेगारीतून मिळवलेली किंवा संघटित गुन्हेगारी टोळी निधीद्वारे मिळवलेली कोणतीही मालमत्ता ज्यांच्याकडे आहे, त्यांना शिक्षा होऊ शकते. पुन्हा एकदा, संघटित गुन्हाच्या व्याख्येनुसार, अधिक तीन वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा होऊ शकणारा दखलपात्र गुन्हा करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे मकोका चे कलम ३ (५) केवळ तीन वर्षांपेक्षा जास्त कारावासाची शिक्षा होऊ शकणाऱ्या गुन्हांच्या संदर्भात लागू केले जाऊ शकते.

७७. वरील विश्लेषणावरून, बेकायदेशीर जुगार खेळण्याच्या आरोपामुळे कलम ३ (२) मकोकाच्या दंडात्मक तरतुदींचे आवाहन टिकणार नाही, असे अपीलकर्त्यांचे म्हणणे सोपे आहे. जरी जुगार हा स्वतःच एक संघटित गुन्हा नसला, तरी तो मार्ग असू शकतो ज्याद्वारे आरोपी संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन देत आहेत. अपीलकर्ते प्रत्यक्षात अशा प्रकारे संघटित गुन्हेगारीला प्रोत्साहन देत आहेत की नाही हा प्रश्न खटल्याच्या टप्प्यावर निश्चित केला जाईल. त्याचप्रमाणे, सध्याच्या प्रकरणात आय. पी. सी. अंतर्गत गुन्हांना मकोका लागू होईल की नाही हा प्रश्न खटल्याच्या टप्प्यावर निश्चित केला जाईल आणि प्रत्येक खटल्याच्या तथ्यांवर आणि परिस्थितीवर अवलंबून असेल मकोका च्या तरतुदींनुसार आरोपींवर आरोप करण्यासाठी काही प्रमाणात जबरदस्ती किंवा हिंसा आवश्यक आहे, असे ललित सोमदत्त नागपाल (वर नमूद केलेले) मधील निरीक्षण कलम २ (१) (ई) सह एकत्र वाचले पाहिजे, जे असे मान्य करते की

संघटित गुन्हे करताना जबरदस्ती आणि हिंसाचाराव्यतिरिक्त "इतर बेकायदेशीर मार्गांचा" वापर केला जाऊ शकतो.

क. प्रत्येक आरोपी व्यक्तीच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्याची आवश्यकता नाही.

मागील दहा वर्षांत त्यांच्यापैकी प्रत्येकाच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्यात आलेले नाही, असा युक्तिवाद अपीलकर्त्यांनी केला आहे. या समर्पणात तथ्यकारक काही नाही. संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या संदर्भात एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करणे आवश्यक आहे आणि अशा टोळीचा सदस्य असल्याचा आरोप असलेल्या प्रत्येक व्यक्तीच्या संदर्भात नाही, असा कायदा आहे.

७८. गोविंद सखाराम उभे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य, (४१ २००९ एस. सी. सी. ऑनलाईन बॉम ७७०) या प्रकरणात मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने न्यायमूर्ती रंजना देसाई (त्यावेळी विद्वान न्यायाधीश म्हणून) यांच्या माध्यमातून बोलताना असे म्हटले की:

"३७. ... कलम २ (१) (डी) जे 'सतत बेकायदेशीर कारवाया' ची व्याख्या स्पष्ट करते, त्यात १० वर्षांचा कालावधी निश्चित केला आहे ज्यामध्ये एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करावे लागते. हे संघटित गुन्हेगारी कार्यकारणीचे सदस्यत्व आहे जे एखाद्या व्यक्तीला मकोका अंतर्गत जबाबदार बनवते. मकोका च्या कलम ३ (४) पासून हे स्पष्ट होते, ज्यामध्ये असे म्हटले आहे की संघटित गुन्हेगारी टोळीचा सदस्य असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला पाच वर्षांपेक्षा कमी नसणाऱ्या, परंतु ज्याची मुदत वाढून जन्मठेपेपर्यंत जाऊ शकते अशा कालावधीसाठी तुरुंगवासाची शिक्षा केली जाईल आणि किमान ५ लाख

रुपयांच्या दंडाच्या अधीन राहून दंडही ठोठावला जाईल. ५ लाख. मकोका अंतर्गत अशा व्यक्तीवर आरोप केला जातो, जी संघटित गुन्हेगारीकार्यकारणीचा सदस्य म्हणून संघटित गुन्हेगारी करते, म्हणजे गुन्हेगारी कार्यकारणीचा सदस्य म्हणून एकट्याने किंवा संयुक्तपणे आर्थिक लाभ किंवा वर्चस्व मिळवण्यासाठी धमक्या देऊन खंडणीची कृत्ये इ. करते. संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या बेकायदेशीर कृत्यांच्या संदर्भात आरोप आहे. त्यामुळे, जर मागील दहा वर्षांच्या कालावधीत एखाद्या विशिष्ट गुन्हेगारी कार्यकारणीच्या सदस्यांनी केलेल्या संघटित गुन्हाच्या संदर्भात एक आरोपपत्र दाखल केले गेले असेल, तर तो एका प्रकरणात सामील असला तरीही त्याच्याविरुद्ध मकोका अर्ज करण्याच्या उद्देशाने उक्त गुन्हेगारी कार्यकारणीच्या सदस्याच्या विरोधात हे आरोपपत्र घेतले जाऊ शकते. त्याने केलेला संघटित गुन्हा हा संघटित गुन्हेगारी कार्यकारणीच्या सततच्या बेकायदेशीर कार्याचा एक भाग असेल. संघटित गुन्हेगारी कार्यकारणीशी व्यक्तीचा संबंध किंवा संबंध महत्त्वाचा आहे. 'संघटित गुन्हेगारी कार्यकारणी' शी असलेला संबंध हा 'सतत बेकायदेशीर क्रियाकलाप' या शब्दाचा गाभा आहे. जर हा दुवा स्थापित केला गेला नसेल, तर त्या व्यक्तीला सामील केले जाऊ शकत नाही."

. ७९. इतर न्यायालयांनीही असे म्हटले आहे की, ज्या व्यक्तीवर संघटित गुन्हेगारी टोळीचे सदस्य असल्याचा आरोप आहे, त्यांच्यावर वैयक्तिकरित्या एकापेक्षा जास्त आरोपपत्र दाखल करण्याची आवश्यकता नाही. त्याऐवजी, संघटित गुन्हेगारी टोळीच्या संदर्भात आरोपपत्रे कलम २ (१) (डी) मधील अट पूर्ण करण्यासाठी पुरेशी आहेत.

८०. वरील कारणांमुळे, आम्हाला अपीलांमध्ये कोणतीही योग्यता आढळत नाही. याचिका फेटाळल्या जातील. तथापि, हे स्पष्ट केले जाते की: (१) अपीलकर्त्यांना जामिनावर सुटण्यासाठी उच्च न्यायालयात जाण्याचे स्वातंत्र्य आहे; आणि (२) अपीलकर्त्यांनी केलेल्या कथित कबुलीजबाबांचे पुरावा मूल्य ट्रायल कोर्टाद्वारे विचारात घेतले जाईल आणि पोलीस अधीक्षक पदाच्या अधिकाऱ्याने त्यांची नोंद केल्याचे केवळ प्रमाणीकरण या न्यायालयाद्वारे कथित कबुलीजबाबांच्या मजकुराची किंवा ऐच्छिक स्वरूपाची मान्यता म्हणून मानले जाणार नाही

८१. प्रलंबित असलेले अर्ज (असल्यास) निकाली काढले जातील.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्याय निर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकार असल्यास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकर्ता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापरा करिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.